

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ШЕЛЕМЕТЬЄВА ТЕТЯНА ВЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 338.48:330.34(477)

**УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Запоріжжя – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Класичному приватному університеті, м. Запоріжжя.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор
ТРОХИМЕЦЬ Олена Іванівна,
Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя,
професор кафедри національної економіки,
маркетингу та міжнародних економічних
відносин.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
БАРНА Марта Юріївна,
Львівський торговельно-економічний
університет Центральної спілки споживчих
товариств України,
перший проректор, професор кафедри туризму
та готельно-ресторанної справи;

доктор економічних наук, професор
УШЕНКО Наталя Валентинівна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри економіки
та бізнес-технологій;

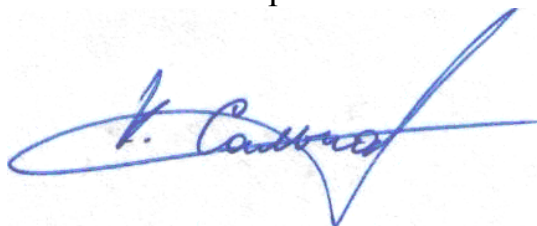
доктор економічних наук, професор
ЧЕРНИШ Ірина Володимирівна,
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка
Міністерства освіти і науки України,
в. о. директора навчально-наукового інституту
фінансів, економіки та менеджменту.

Захист відбудеться “23” листопада 2019 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.127.01 у Класичному приватному університеті за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б, ауд. 124.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Класичного приватного університету за адресою: 69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б.

Автореферат розіслано “22” жовтня 2019 р.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

К. С. Салига

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна є туристично привабливою країною й має всі передумови для розвитку туризму як пріоритетної галузі економіки. На створення підґрунтя формування туризму як високоефективної, конкурентоспроможної галузі націлена Стратегія розвитку туризму і курортів на період до 2026 р. Можливість прискорення економічного зростання країни завдяки туристичній галузі підтверджено світовим досвідом.

Туризм в Україні розвивається під впливом низки політичних та економічних чинників, які, з одного боку, сприяють активному розширенню вітчизняного туристичного ринку й швидкому зростанню частки виїзного туризму, з іншого – стримують формування туристичної галузі та її інфраструктури в період економічної кризи, що зумовило невпевненість у повноцінній реалізації стратегічних планів у цій сфері. Між тим, її розвиток є одним з ефективних напрямів структурної перебудови економіки України завдяки її впливу на такі ключові сектори економіки, як: транспорт, зв'язок, торгівля, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів та послуг.

Туристична галузь є специфічним складним об'єктом управління, ефективно управління яким ґрунтується на врахуванні галузевого характеру й проблем трансформації економіки, на формуванні конкурентних переваг, що надають змогу, з одного боку, забезпечити широкі можливості для задоволення потреб вітчизняних і іноземних громадян, а з іншого – зробити значний внесок у розвиток національної економіки.

Проблемам управління розвитком туризму та впровадження зарубіжного досвіду присвячені праці зарубіжних і вітчизняних науковців та аналітиків, таких як: І. Андренко, М. Барна, О. Бартошук, Л. Богадьорова, В. Братюк, В. Герасименко, Г. Горбань, А. Грищук, А. Гуменюк, М. Мальська, І. Маркіна, І. Чучка, І. Школа та ін. Формування механізмів управління розвитком туризму на державному, регіональному й місцевому рівнях досліджували вітчизняні й зарубіжні вчені, зокрема: І. Безуглий, З. Іванова, Є. Козловський, В. Семенов, Д. Стеченко та ін. Питання трансформації економіки України висвітлено в працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема О. Амоші, А. Бойко, В. Вихарева, В. Гейця, С. Єрохіна, Є. Кирилюка, Н. Кухарської, В. Подунай, Г. Поченчука, О. Сотули, Л. Стеблякової, Л. Чернюк та ін. Питання оцінювання, виявлення тенденцій, проблем і перспектив розвитку туризму України як сфери економічної діяльності розкрито в працях І. Ангелко, Д. Басюк, Г. Горіної, О. Гальцової, С. Грабовенської, В. Дятлової, В. Зайцевої, М. Кабушкіна, В. Квартальнова, В. Кифяка, Н. Коржа, О. Любіцевої, В. Мацуки, Н. Моїсеєвої, О. Покатаєвої, Г. Скляра, А. Терехуха, Т. Ткаченко, О. Трохимець, Н. Ушенко, І. Черниш, Н. Щербакової та ін.

Незважаючи на достатньо велику кількість праць з окресленої проблематики та значущість отриманих наукових результатів, варто визнати, що важливі теоретико-методологічні й практичні питання дослідження управління розвитком туризму є не до кінця вирішеними. Актуальність та значущість вказаних проблем,

недостатня теоретико-методологічна й практична розробленість зумовили вибір теми дисертації, її мету та завдання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідних робіт Запорізького національного технічного університету: “Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети” (номер державної реєстрації 0111U000341), де автором розроблено організаційно-управлінські засоби досягнення конкурентоспроможності туристичних послуг; “Фактори розвитку міжнародного ринку туристичних послуг” (внутрішній номер наукової теми 07212), де автором запропоновано напрями ефективного менеджменту та чинники підвищення ефективності управління діяльністю в туризмі; “Стратегічне управління готельними підприємствами в умовах глобалізації” (внутрішній номер наукової теми 07215), де автором сформовано організаційно-економічну модель стратегічного управління кластером підприємств готельного господарства; “Туристична галузь в Україні в період євроінтеграції: теоретичний аспект” (внутрішній номер наукової теми 07218), де автором визначено роль та особливості транспортних послуг як чинника ефективного розвитку туризму в Україні; Класичного приватного університету за темами: “Проблеми та перспективи розвитку туризму в Запорізькому регіоні” (номер державної реєстрації 0110U003964), де автором обґрунтовано підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни (території) як складової забезпечення ефективного управління розвитком туризму та запропоновано методика оцінювання розвитку туризму, орієнтовану на концептуальну модель планування та розвитку людських ресурсів у туризмі; “Сучасні проблеми модернізації та структурних трансформацій економіки Придніпровського регіону” (номер державної реєстрації 0114U006322), де автором розроблено механізми підвищення ефективності та вдосконалення системи управління розвитком туризму в Україні; “Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії” (номер державної реєстрації 0116U000798), де автором визначено концептуальні завдання державного регулювання сфери туризму в Україні на сучасному етапі розвитку національної економіки.

Мета й завдання дослідження. *Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і методологічних засад, розробка практичних рекомендацій щодо управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки, спрямованих на створення умов для забезпечення сталого розвитку сфери туризму та курортів.*

Для досягнення цієї мети поставлено такі *завдання*:

- визначити діалектику сутності комплексної категорії “управління розвитком туризму”;
- розкрити сутність дефініції “трансформація” та виявити вплив трансформаційних процесів у національній економіці на розвиток туризму в Україні;
- проаналізувати та узагальнити міжнародний досвід управління розвитком туризму провідних країн світу;
- систематизувати підходи до формування принципів ефективного управління розвитком туризму в Україні;
- охарактеризувати компоненти методології управління розвитком туризму;

- ідентифікувати сучасні проблеми управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки;
- розробити концепцію багаторівневої системи управління розвитком туризму з урахуванням комунікаційних взаємозв'язків;
- дослідити науково-теоретичні аспекти та узагальнити підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни як складової забезпечення ефективного управління розвитком туризму;
- проаналізувати сучасний стан і проблеми туризму в Україні та спрогнозувати перспективи його розвитку в умовах трансформації національної економіки;
- охарактеризувати особливості розвитку внутрішнього туризму в Україні як об'єкта управління та обґрунтувати його вплив на національну економіку;
- обґрунтувати методичний підхід до використання практики стратегічного планування в системі управління розвитком туризму;
- визначити та охарактеризувати пріоритетні фактори впливу на розвиток туризму в Україні;
- запропонувати науково-методичний підхід до підвищення ефективності управління розвитком туризму в Україні;
- дослідити підходи до використання дієвих інструментів процесу управління розвитком туризму в Україні;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення системи управління розвитком туризму в Україні.

Об'єкт дослідження – процес управління розвитком туризму в Україні.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методологічних положень, прикладних засад та інструментів управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки.

Методи дослідження. У ході виконання дисертації використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, а саме: *логічного узагальнення* – для забезпечення послідовності в проведенні наукового дослідження й формування висновків (розділи та висновки); *узагальнення й систематизації* – для систематизації поглядів учених та узагальнення категорійного апарату, виділення підходів до управління розвитком туризму, обґрунтування нових концептуальних положень (підрозділи 1.1, 1.2, 1.4, 1.5, 2.3, 2.4, 4.1, 4.3, 5.4); *аналізу та синтезу* – для визначення особливостей і проблем управління розвитком туризму в Україні, факторів впливу на розвиток туризму в Україні, особливостей трансформаційних процесів, які відбувалися в економіці України після здобуття незалежності (підрозділи 2.1, 2.2, 4.1, 5.3); *схематичного й графічного зображення* – для схематичного подання ключових теоретичних аспектів дослідження проблеми й наочного зображення статистичних матеріалів і аналітичних даних (підрозділи 1.1, 1.3, 1.4, розділи 2–5); *статистичного аналізу та розрахунку* – при здійсненні аналізу розвитку туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки та аналізу сучасного стану транспортної інфраструктури в Україні (підрозділи 3.2, 3.3, 3.4, 3.5); *стратегічного менеджменту* – для обґрунтування методичного

підходу до використання практики стратегічного планування в системі управління розвитком туризму й визначення стратегічних та оперативних цілей розвитку туризму на місцевому рівні (підрозділи 3.1, 4.2); *кластерного аналізу* – для визначення кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами по областях України (підрозділ 3.2); *економетричні методи, кореляційно-регресійного аналізу* – для виявлення можливостей впливу фінансово-економічних і соціально-демографічних факторів на розвиток туризму в Україні, прогнозування прямого внеску туризму у ВВП України та здійснення перевірки отриманих прогнозних значень (підрозділ 4.1); *когнітивного моделювання* – для аналізу й подальшого прийняття управлінських рішень за умови невизначених ситуацій та з'ясування факторів впливу на прямий внесок туризму у ВВП України (підрозділ 5.1); *нейронного моделювання* – для визначення результатів впливу різних факторів на розвиток туризму в Україні (підрозділ 5.2).

Інформаційною базою дисертації є закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Департаменту туризму та курортів України, наукові праці українських і зарубіжних учених, статистичні матеріали Державної служби статистики України, закордонні аналітичні матеріали, інформація з інтернет-джерел, власні аналітичні розрахунки й матеріали досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретичних положень, методологічних підходів і прикладних рекомендацій щодо забезпечення ефективного управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки. Основні положення наукової новизни, які виносяться на захист, полягають у такому:

вперше:

– запропоновано методика оцінювання розвитку туризму, орієнтовану на концептуальну модель планування та розвитку людських ресурсів у туризмі, шляхом введення агрегованого показника – індексу розвитку людських ресурсів туризму. Методика надала змогу зробити висновки та розробити рекомендації щодо посилення стандартів якості підготовки кваліфікованих працівників готелів і туристичних фірм як важливої оперативної мети стратегічного напрямку розвитку туризму “створення атмосфери гостинності, підвищення якості муніципальних та комерційних послуг”;

– розроблено адаптивну модель для управління розвитком туризму на основі застосування нейронного моделювання, зміст якої полягає у відображенні рівня впливу факторів на величину прямого внеску туризму у ВВП України за допомогою статистичної мови програмування та програмного аналізу точності, модель надає змогу повніше визначити фактори, які позитивно чи негативно впливають на розвиток туризму, залежно від ситуації, що може виникнути;

– запропоновано організаційні засади вдосконалення системи координації та розподілу повноважень державних органів влади на основі застосування механізму державно-приватного партнерства в частині регулювання розвитку туризму шляхом створення Приазовської асоціації туризму з окресленням її головної мети та пріоритетних завдань, яка є об'єднанням зусиль представників туристичного

сектору для опрацювання юридичних підстав діяльності туристичних агентств і регіональних туроператорів, а також збереження вже сформованої мережі Приазовських туроператорів та агентств. Реалізація запропонованої концепції забезпечує сприяння з боку органів місцевого самоврядування муніципальних утворень, які в умовах децентралізації можуть самостійно визначати форми необхідної підтримки туристичної галузі та її розвитку;

удосконалено:

– методологічні підходи до управління розвитком туризму, які, на відміну від існуючих, крім системного, проектного, програмно-цільового, маркетингового, орієнтованого на споживача, кібернетичного, інформаційного, гуманістичного, інтеграційного, мережевого, враховують діяльнісний та ризикологічний підходи. Вони надають змогу розкрити зміст управлінських функцій кожного з трьох суб'єктів управління розвитком туризму, що взаємодіють (органів державної влади, виробників туристичних послуг, туристів – споживачів послуг), а також показати, що результативності в управлінні туризмом досягають завдяки виконанню ними різних видів діяльності; застосувати для оцінювання ризику як фактора, що впливає на умови життєдіяльності в ситуації переходу від невизначеності до визначеності і, навпаки, для виявлення специфіки формування й реалізації управління туристичною діяльністю в умовах зростання невизначеності та ризикованості;

– модель факторів впливу на розвиток туризму в Україні на основі застосування методології когнітивного моделювання та системного аналізу, що надало можливість визначити тенденції, які характеризують ситуацію на цей момент, бажані цілі розвитку, що впливають на розвиток туризму в Україні, систему спостереження за процесами розвитку туризму в Україні, та врахувати їх при обґрунтуванні відповідних управлінських рішень щодо ефективного й комплексного використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу країни, підвищення рівня національної економіки й реалізації зовнішньої політики держави;

– алгоритм прогнозування прямого внеску туризму у ВВП України на основі регресійної моделі, яка ґрунтується на використанні впливу значущих факторів на розвиток туризму в Україні та відсіву незначущих на основі *t*-критерію Стьюдента, яка має високонадійний і точний коефіцієнт детермінації. Це надало змогу надати песимістичний та оптимістичний прогнози прямого внеску туризму у ВВП України з урахуванням найбільш значущих факторів впливу на розвиток туризму в трансформаційних умовах функціонування національної економіки;

– методичні підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни як складової забезпечення ефективного управління розвитком туризму, на відміну від існуючих, сформовано основні завдання для кожного з ініціаторів оцінювання (туристичних операторів, власників ресурсів, інвесторів, регіональних і місцевих органів влади, органів самоврядування, державних органів влади) потенційних туристичних об'єктів або ресурсів, території, дестинації, що надасть змогу значно розширити інформаційну основу при визначенні підходів та виборі методів оцінювання туристичного потенціалу;

– систематизацію принципів управління розвитком туризму, яка, на відміну від існуючих, поєднує принципи багатофункціональності, мобільності й стійкості, державної законності, орієнтації на цінності, системності, мотивації, інтеграції, партнерства, що надало змогу розвинути наукові підходи до методології управління, які сприятимуть успішному функціонуванню туристичної галузі в Україні й ефективному розвитку як окремих підприємств і організацій, так і туристичних DESTINATION;

набуло подальшого розвитку:

– понятійно-категорійний апарат у частині визначення терміна “управління розвитком туризму”, що, на відміну від існуючих, надало змогу, застосовуючи структурно-логічну послідовність дослідження комплексної категорії, визначити його як процес розробки та прийняття управлінських рішень за допомогою сукупності прийомів і способів впливу на соціально-економічний та складний поліфункціональний суспільний феномен, чинник суспільного розвитку та невід’ємний атрибут сучасних світових глобалізаційних процесів з метою ефективного й комплексного використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу країни, а також підвищення рівня національної економіки та реалізації зовнішньої політики держави;

– систематизація досвіду провідних туристичних країн світу щодо управління розвитком туризму, що надало змогу охарактеризувати моделі управління туризму й обґрунтувати впровадження “європейської” моделі участі держави в регулюванні туризму в Україні через подібність стратегічних пріоритетів і цілей вітчизняної туристичної політики, а також зазначити важливі умови для ефективного функціонування цієї моделі управління, а саме: доцільність державного фінансування туристичної галузі, що продиктовано необхідністю участі держави у формуванні та просуванні національного туристичного продукту, здійсненні маркетингових досліджень, рекламно-інформаційної діяльності, організації й проведенні міжнародних туристичних виставок, конференцій, семінарів, формуванні інвестиційних проектів з розвитку туристичної інфраструктури;

– зміст поняття “трансформація” як об’єктивно-суб’єктивного процесу змін, реалізації, подолання, перетворення та розвитку системи в цілому, спричинених внутрішніми або зовнішніми факторами чи їх комбінацією, що, на відміну від існуючих, враховує процесний підхід та комплексний характер цієї категорії;

– система управління розвитком туризму, що надало змогу сформулювати концепцію сучасної багаторівневої системи управління розвитком туризму в Україні, яка включає три рівні (макроекономічний, мезоекономічний регіональний, мікроекономічний) та встановлені вертикальні й горизонтальні комунікаційні взаємозв’язки між ними, що забезпечить сталий розвиток туристичної галузі завдяки прийняттю суб’єктами управління ефективних взаємоузгоджених рішень;

– науково-методичний підхід до підвищення ефективності управління розвитком туризму в Україні, який полягає у виділенні напрямів підвищення ефективності та вдосконалення системи управління розвитком туризму (створення Регіональних туристичних інформаційних центрів і їх взаємодія з іншими регіональними центрами; розробка нових форм співпраці між органами місцевого

самоврядування та суб'єктами підприємництва; розробка державних і регіональних програм розвитку туризму та методів контролю за їх виконанням; створення умов і впровадження пільгового кредитування заходів, пов'язаних з розвитком туризму; створення місцевих фондів розвитку туризму за допомогою договірних угод між суб'єктами підприємництва), що надасть змогу стимулювати туристичну діяльність, підсилувати взаємозв'язок туризму з іншими сферами соціального, економічного й культурного розвитку країни;

– дієві підходи та інструменти процесу ефективного управління розвитком туризму завдяки визначенню місця, значення програмно-цільового методу управління розвитком туризму в регіонах (розроблення й реалізація цільової програми розвитку конкретного регіону надасть змогу поряд з досягненням основної поставленої мети вирішувати актуальні для рекреаційно-туристичної сфери завдання), що також надасть можливість визначити основні стратегічні напрями розвитку туризму, сформулювати цілі та конкретні завдання, а також намітити план стратегічного розвитку туристичної галузі в майбутньому, передбачити необхідні дії та засоби, врахувати нові можливості; відобразити ступінь впливу зовнішніх факторів різної спрямованості та умов (політичних, економічних, соціокультурних і технологічних) на функціонування й розвиток туристично-рекреаційного комплексу України та ухвалення стратегічних рішень;

– методичний підхід до діагностики сучасного стану та проблем туризму в Україні як об'єкта управління, що надало змогу виявити тенденції його розвитку, враховуючи показники за міжнародною системою оцінювання, обґрунтувати та розробити пропозиції щодо ефективного управління сферою туризму й курортів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретико-методологічні положення та науково-практичні рекомендації спрямовані на створення умов для забезпечення сталого розвитку туризму та курортів в Україні, перетворення її на високорентабельну галузь, інтегровану у світовий ринок. Їх використовують у своїй діяльності органи виконавчої та законодавчої влади на державному й регіональному рівнях національної економіки, на локальному рівні – керівники туристичних підприємств, вчені та викладачі в навчальному процесі ЗВО. Розробки методичного та наукового характеру, а також практичні рекомендації щодо вдосконалення системи управління розвитком туризму на основі використання соціально-економічного ефекту туризму використані в діяльності Національної туристичної організації України (довідка про впровадження № 002/06022019 від 06.02.2019). Сукупність теоретико-методологічних положень, прикладних аспектів та інструментів щодо вдосконалення управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки були застосовані Виконавчим комітетом Бердянської міської ради при розробці Стратегії розвитку м. Бердянськ на період до 2027 р. (довідка про впровадження № 06-1211/40-1 від 13.05.2019). Науково-практичні пропозиції щодо розробки програми розвитку туризму в регіонах та логіки використання програмно-цільового методу як ефективного інструменту стратегічного управління використані в діяльності Департаменту культури, туризму, національностей та релігій Запорізької обласної державної адміністрації при формуванні Стратегії розвитку туризму у місті Запоріжжі на 2014–

2018 рр. та Програми розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму Запорізької області на 2016–2020 рр. (довідка про впровадження № 02-01-13/0375 від 06.03.2019). Висновки та практичні рекомендації щодо пошуку раціональних шляхів ефективного управління розвитком туристичного підприємства з урахуванням визначених проблем управління на галузевому рівні в умовах трансформації національної економіки використані в діяльності туристичної фірми “Дімона-Авіатур” (довідка про впровадження № 29/1 від 12.03.2019). Наукові та практичні розробки щодо формування дієвих інструментів управління розвитком туризму, методичний підхід практики стратегічного планування в системі управління розвитком туризму впроваджені в практичну діяльність комунального підприємства “Туристичний інформаційний центр” Запорізької міської ради (довідка про впровадження № 33/1 від 15.03.2019). Науково-прикладні рекомендації щодо підвищення ефективності управління на рівні окремої туристичної організації використані в діяльності туристичної фірми “Туристичний клуб «ЛеТай»” (довідка про впровадження № 0402-01 від 04.02.2019). Наукові матеріали використані в роботі Запорізької обласної організації Товариства “Знання” України (довідка № 78-18 від 22.02.2019) при проведенні лекційних занять для державних службовців, представників органів місцевого самоврядування, представників туристичних компаній у частині розгляду понятійно-категоріального апарату дослідження поняття управління розвитком туризму, а також у процесі діагностики розвитку туризму в умовах трансформації національної економіки як об’єкта управління.

Результати дослідження використовують у навчальному процесі Запорізького національного технічного університету при розробці методичного забезпечення та викладанні таких дисциплін, як: “Менеджмент туризму”, “Стратегічний менеджмент в туризмі”, “Антикризове управління в туризмі”, “Економіка туризму”, “Організація діяльності туристичних фірм” (довідка про впровадження № 37-01/1085 від 25.03.2019); Класичного приватного університету при викладанні таких дисциплін, як: “Національна економіка”, “Міжнародний туризм”, “Менеджмент в туризмі” (довідка про впровадження № 02-18 від 20.02.2018).

Особистий внесок здобувача. Концептуальні положення дисертації, висновки рекомендації та пропозиції, які виносяться на захист, є результатом самостійного наукового пошуку здобувача. З наукових праць, що опубліковані у співавторстві, використані ті результати дослідження, які одержані особисто здобувачем. Матеріали кандидатської дисертації здобувача при підготовці докторської не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні результати наукових досліджень, що викладено в дисертації, апробовані на 22 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: “Тиждень науки – 2012” (м. Запоріжжя, 2012 р.); “Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід” (м. Запоріжжя, 2014 р.); “Тиждень науки – 2016” (м. Запоріжжя, 2016 р.); “Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації” (м. Запоріжжя, 2017 р.); “Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки” (м. Полтава, 2017 р.); “Тиждень науки – 2017” (м. Запоріжжя, 2017); “Якість продукції як передумова підвищення ефективності

економіки” (м. Київ, 2017 р.); “Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика” (м. Запоріжжя, 2017 р.); “Перспективи інноваційного розвитку економіки: сучасні підходи та напрями” (м. Ужгород, 2017 р.); “Тенденції розвитку економіки у 2017 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти” (м. Одеса, 2017 р.); “Сучасні тенденції в економіці та управлінні” (м. Запоріжжя, 2017 р.); “Аналіз сучасних тенденцій забезпечення ефективності економіки країни” (м. Київ, 2018 р.); “Наука и образование в современном мире” (м. Караганди, 2018 р.); “Розвиток економіки та управління на світовому, державному та регіональному рівнях” (м. Київ, 2018 р.); “Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики” (м. Полтава, 2018 р.); “Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації” (м. Одеса, 2018 р.); “Тиждень науки – 2018” (м. Запоріжжя, 2018 р.); “Сучасні проблеми менеджменту” (м. Київ, 2018 р.); “Міжнародний та національний досвід суспільно-географічного розвитку туристичної галузі в умовах євроінтеграції” (м. Мукачево, 2018 р.); “Туризм XXI століття: глобальні виклики та цивілізаційні цінності” (м. Пряшів, 2019 р.); “Тиждень науки – 2019” (м. Запоріжжя, 2019 р.); “Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України” (м. Одеса, 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження викладено в 52 наукових працях, з яких: 6 – монографії, 24 – статті в наукових фахових виданнях (у тому числі 15 – у виданнях, що входять до наукометричних баз даних Index Copernicus, РІНЦ, 2 – статті в зарубіжних виданнях), 22 – матеріали конференцій. Загальний обсяг праць – 126,1 д. а., з яких 43,88 д. а. належать особисто автору.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 535 сторінок, з них основний текст – 382 сторінок. Робота містить 61 таблицю та 59 рисунків. Список використаних джерел включає 501 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації; розкрито зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, завдання, предмет, об’єкт, методи дослідження; висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію та публікації.

У *першому розділі* – **“Теоретико-методологічні основи управління розвитком туризму”** – досліджено діалектику сутності та визначення комплексної категорії “управління розвитком туризму”; розкрито сутність дефініції “трансформація” та наукові засади формування механізмів як невід’ємного елемента системи управління туризмом; проаналізовано й узагальнено міжнародний досвід управління розвитком туризму провідних туристичних країн світу; охарактеризовано компоненти методології управління розвитком туризму.

Доведено, що для вирішення великої кількості наукових проблем необхідне уточнення понятійно-категорійного апарату дослідження поняття “управління розвитком туризму”, ключовими елементами якого виступають “управління”,

“розвиток”, “туризм”, “управління туризмом”, “розвиток туризму” та ідентифікацію якого логічно провести через аналіз цих компонентів.

Управління – один з найважливіших факторів функціонування й розвитку туризму, який постійно вдосконалюється відповідно до об’єктивних вимог щодо розробки та реалізації туристичних послуг, підвищення ролі людського фактора. Варто особливо підкреслити, що управління туризмом специфічно й суттєво відрізняється від управління іншими секторами економіки, хоча, на перший погляд, можна припустити, що управління туризмом спирається на ту саму базу, що й управління будь-якою іншою сферою в системі “людина-людина”. Управління туризмом можна визначити як свідомий вплив керуючих органів на об’єкти й процеси в туризмі, а також на участь у них людей з метою надати певної спрямованості туристичній діяльності й отримати бажані результати.

Аналіз компонент поліаспектного поняття “управління розвитком туризму” надав змогу сформулювати його авторське визначення як процесу розробки та прийняття управлінських рішень за допомогою сукупності прийомів і способів впливу на соціально-економічний та складний поліфункціональний суспільний феномен, чинник суспільного розвитку й невід’ємний атрибут сучасних світових глобалізаційних процесів з метою ефективного комплексного використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу країни, а також підвищення рівня національної економіки й реалізації зовнішньої політики держави.

У результаті аналізу наукових підходів та узагальнення тлумачень сутності поняття “трансформація”, дотримуючись процесного підходу, надано його визначення як об’єктивно-суб’єктивного процесу змін, реалізації, подолання, перетворення та розвитку системи в цілому, спричинених внутрішніми або зовнішніми факторами чи їх комбінацією. Розкрито та охарактеризовано сутність і зміст понять “механізм”, “механізм управління”. Визначено основні компоненти, які включає механізм управління розвитком туристичної галузі.

Проаналізовано досвід провідних туристичних країн світу з управління розвитком туризму. За індексом конкурентоспроможності сектору подорожей і туризму складено рейтинг 10 країн світу: Іспанія – зведений індекс туристичної конкурентоспроможності – 5,43 балу, Франція – 5,32 балу, Німеччина – 5,28 балу, Японія – 5,26 балу, Великобританія – 5,20 балу, США – 5,12 балу, Австрія – 5,10 балу, Італія – 4,99 балу, Канада – 4,97 балу, Швейцарія – 4,94 балу.

На основі світової практики охарактеризовано основні чотири моделі управління туризмом: ринкову (“американську”), “централізовану” (адміністративну), “європейську”, “змішану” (“комбіновану”). Обґрунтовано, що “європейська” модель участі держави в регулюванні туризму найкраще підходить для впровадження її в Україні, що зумовлено подібністю стратегічних пріоритетів і цілей вітчизняної туристичної політики. Однак для ефективного функціонування цієї моделі управління потрібно державне фінансування галузі, що продиктовано необхідністю участі держави у формуванні та просуванні національного туристичного продукту; здійснення маркетингових досліджень, рекламно-інформаційної діяльності, організації та проведення міжнародних туристичних виставок, конференцій, семінарів; формування інвестиційних проектів з розвитку туристичної інфраструктури тощо.

Охарактеризовано компоненти методології управління розвитком туризму: підхід, парадигму, пріоритети, орієнтири, критерії, альтернативи, процедури вибору, засоби управління, обмеження. Узагальнено наукові підходи до управління. Запропоновано, крім зазначених, використовувати в дослідженні діяльнісний та ризикологічний підходи.

Діяльнісний підхід надасть змогу розкрити зміст управлінських функцій, які виконує кожний з трьох суб'єктів управління, що взаємодіють (органи державної влади, виробники туристичних послуг, туристи – споживачі послуг), а також показати, що результативності в управлінні туризмом досягають завдяки виконанню ними різних видів діяльності. Ризикологічний підхід застосовують для оцінювання ризику як фактора, що впливає на умови життєдіяльності в ситуації переходу від невизначеності до визначеності, і, навпаки, для виявлення специфіки формування й реалізації управління туристичною діяльністю в умовах зростання невизначеності та ризикованості.

Виявлено, що особливе місце в методології управління розвитком туризму посідає системний підхід, який доповнено ознакою цілісності (рис. 1).

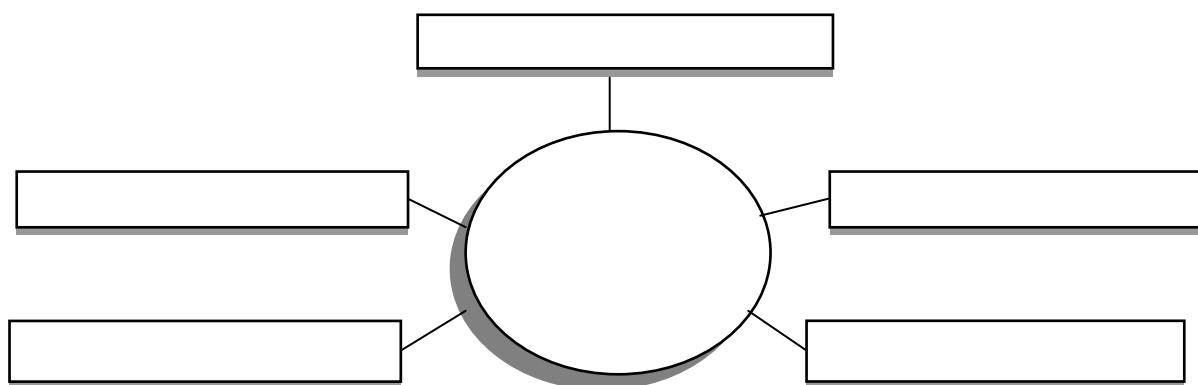

Рис. 1. Основні ознаки системного підходу як компонента методології управління (побудовано автором)

З позицій системного підходу управління туризмом – система діяльності, основними елементами якої є різні її види, розподілені між суб'єктами, що беруть участь в управлінні галуззю: здійснюють зовнішнє управління (держава), управління комерційними підприємствами та їх спілками (професійне управління й самоменеджмент). Системний підхід надав змогу довести, що лише організація (координація) діяльності суб'єктів управління забезпечує реалізацію соціальної спрямованості функціонування туристичної галузі.

Обґрунтовано використання програмно-цільового підходу в туризмі, який є найбільш дієвим інструментом управління як на державному, так і на місцевому рівні, реалізується через цільові програми та забезпечує прямий взаємозв'язок між розподілом бюджетних ресурсів і фактичними чи запланованими результатами їх використання відповідно до встановлених пріоритетів державної політики.

У другому розділі – **“Концептуальні підходи та проблеми управління розвитком туризму”** – визначено особливості, значення державного регулювання

та управління розвитком туризму в Україні; сформульовано їх основні концептуальні завдання; ідентифіковано сучасні проблеми управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки; розроблено концепцію багаторівневої системи управління розвитком туризму з урахуванням комунікаційних взаємозв'язків; досліджено науково-теоретичні аспекти та узагальнено підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни.

Зазначено, що державне регулювання розвитку туризму здійснюється з метою: забезпечення прав громадян на відпочинок, на відновлення та зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на задоволення духовних потреб та інших прав; захисту прав і законних інтересів туристів та суб'єктів туристичного бізнесу; відновлення й збереження цілісності туристичних ресурсів України, їх раціонального використання й охорони під час планування та забудови територій, на яких розташовано об'єкти туристичних відвідувань; створення сприятливих умов для вдосконалення й розвитку індустрії туризму, підтримки пріоритетних напрямів туристичної діяльності.

Узагальнено проблеми розвитку туризму в Україні та виокремлено проблеми у сфері управління, основні з яких виникають через невизначеність та нескоординованість дій суб'єктів управління за відсутності системності. Наслідком відсутності системності управління є також неузгодженість дій суб'єктів управління у прийнятті й реалізації управлінських рішень, зниження якості діяльності всієї туристичної галузі та неефективне виконання її економічних і соціальних функцій. Відзначено, що, перш за все, причиною негативних явищ у туризмі є недосконалість управління розвитком туризму на державному, регіональному та місцевому рівнях, а саме відсутність чітких механізмів, взаємопов'язаної й виваженої сукупності прийомів, методів і важелів впливу на суб'єктів туристичної галузі, а також розподіл повноважень за різними рівнями управління.

На основі розгляду особливостей державного регулювання розвитку туризму в Україні й визначення його проблем запропоновано комплекс практичних заходів адаптаційного характеру за пріоритетними напрямами державного регулювання з урахуванням трансформаційних змін у національній економіці: гармонізація вітчизняного законодавства згідно зі стандартами Європейського Союзу; приведення чинної нормативно-правової бази у відповідність до потреб і тенденцій розвитку туристичної галузі; визначення окремої організації, яка буде просувати український туристичний продукт на міжнародному ринку; прийняття окремих нормативно-правових актів, які регламентуватимуть діяльність окремих видів туризму (соціального, сільського, гірського, релігійного, мисливського тощо); запровадження спеціального інвестиційного режиму для сприяння будівництву й реконструкції готелів та інших об'єктів туристичної інфраструктури, що спонукатиме іноземних і вітчизняних інвесторів вкладати кошти в туристичну індустрію; запровадження практики прямого фінансування з державного та місцевих бюджетів заходів щодо розвитку туристичної інфраструктури; надання державних позик на відновлення культурних пам'яток і започаткування туристичної діяльності; створення єдиної туристичної інформаційно-аналітичної бази, яка міститиме

інформацію про історико-культурні об'єкти, туристичні дестинації, туроператорів, туристичні агентства, готелі, ресторани, перевізників тощо.

Як підсистеми управління в туризмі виділено такі: зовнішнє управління, яке представлено державною регламентацією й регулюванням галузі; внутрішнє професійне управління та самоменеджмент на рівні галузі й туристичних підприємств.

На рівні державного управління туристичною галуззю – зовнішнього управління – керуючими суб'єктами виступають органи державної влади та місцевого самоврядування. На рівні внутрішнього професійного управління керуючими суб'єктами є керівники компаній туристичного сектору: туроператорів, турагентів, страхових компаній, консульств та візових центрів, авіакомпаній, готельного сектору, а також керівники галузевих асоціацій. На рівні самоменеджменту споживачі туристичних послуг організують свій відпочинок самостійно або за допомогою агентств, визначають критерії для підбору туру, беруть участь у його підготовці. Виходячи із цього, запропоновано концепцію багаторівневої системи управління розвитком туризму в Україні, яка включає три рівні: макроекономічний, мезоекономічний регіональний та мікроекономічний (рис. 2).

Специфіка взаємодії між усіма суб'єктами управління полягає в їх взаємозалежності та взаємодоповнюваності, що відображено в численних комунікаціях між ними. Кожен із суб'єктів управління має свої повноваження у сфері управління туристичними послугами. Водночас їх об'єднує здійснення функції контролю на всіх етапах створення й реалізації туристичного продукту. Задоволенню потреб різних соціально-демографічних груп у туристичних послугах слугує ефективно побудована система комунікацій між усіма суб'єктами управління, що забезпечує участь усіх суб'єктів управління у виробленні управлінських рішень на галузевому рівні, координацію їх спільних дій та реалізацію прийнятих програм розвитку.

У ході дослідження встановлено, що центральні органи виконавчої влади в туристичній галузі пройшли такі етапи реформування: 1989–1993 рр. – відсутня державна структура управління туризмом; 1993–2000 рр. – Державний комітет з туризму, підпорядкований Кабінету Міністрів України; 2000–2001 рр. – Державний комітет молодіжної політики, спорту й туризму; 2001–2002 рр. – Державний департамент туризму; 2002–2006 рр. – Державна туристична адміністрація, прямо підпорядкована Кабінету Міністрів України; 2006–2010 рр. – Міністерство культури й туризму, у його складі Державна служба туризму та курортів; 2010–2014 рр. – Міністерство інфраструктури України з функціями з реалізації державної політики у сфері туризму; приєднано до нього Державне агентство з туризму та курортів; 2014–2016 рр. – Державне агентство України з туризму і курортів було ліквідовано, а його функції покладено на Міністерство інфраструктури України та Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; з 2016 р. до сьогодні – Департамент туризму та курортів, який є самостійним структурним підрозділом апарату Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (Мінекономрозвитку).

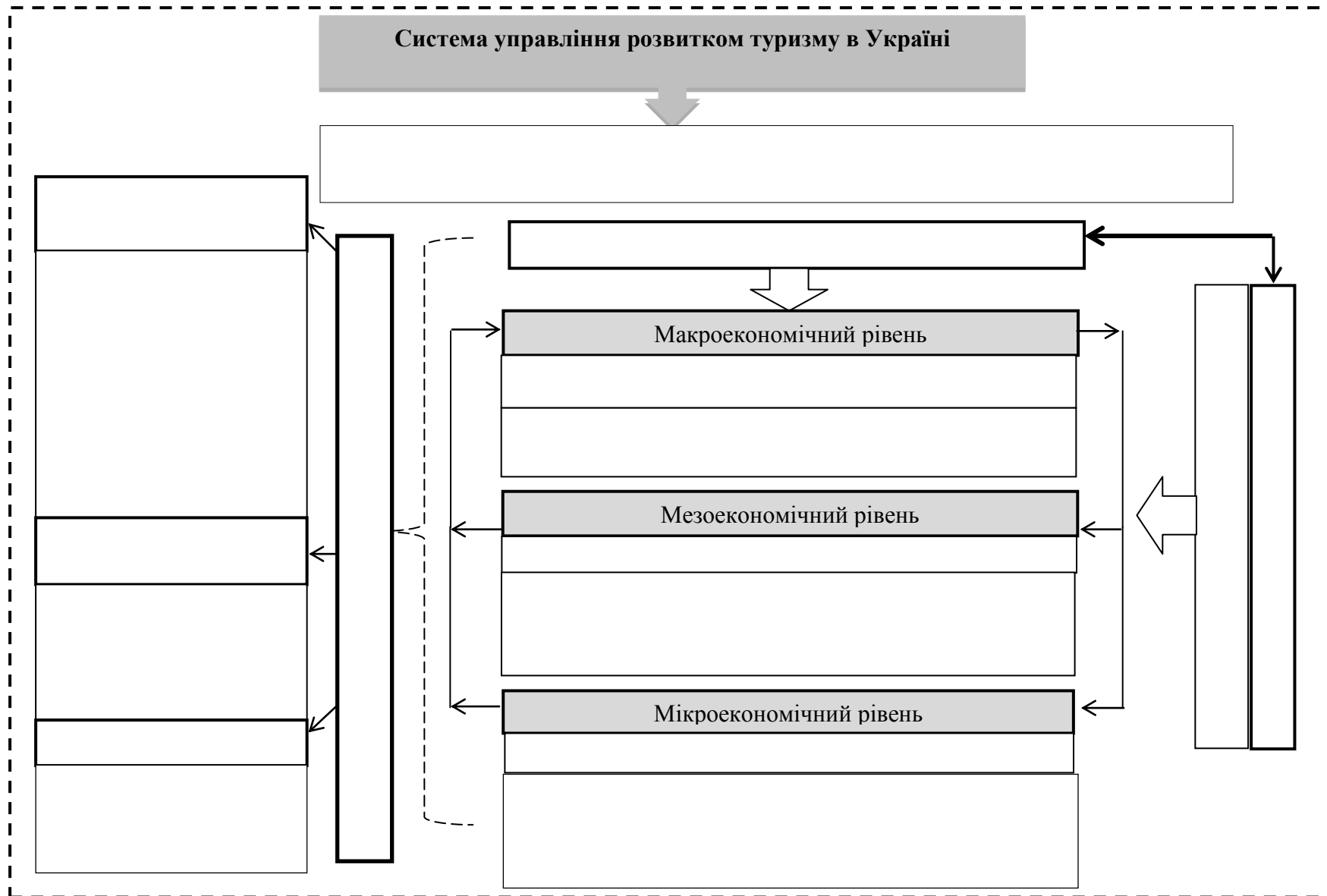

Рис. 2. Структура сучасної системи управління розвитком туризму в Україні (розроблено автором)

При визначенні підходів та методів оцінювання діючих потенційних, туристичних об'єктів або ресурсів як складової забезпечення ефективного управління розвитком туризму в Україні необхідно, насамперед, з'ясувати, із чиєї ініціативи проводиться таке оцінювання й для вирішення яких завдань (рис. 3).

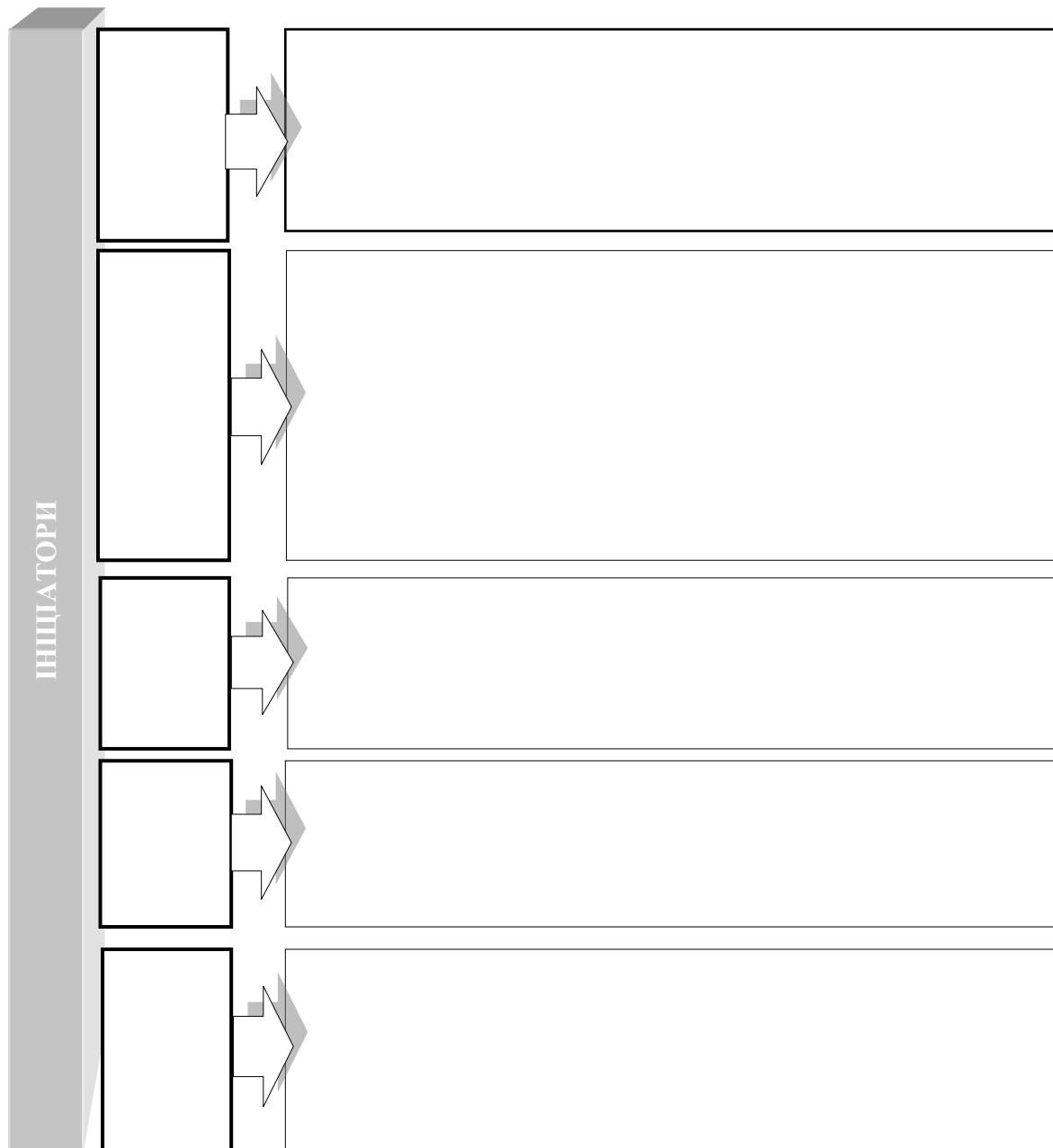

Рис. 3. Основні завдання оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу
(запропоновано автором)

Для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу необхідно визначити перелік показників, що характеризують компоненти потенціалу, за якими може здійснюватись оцінка. Вочевидь, без належної системи оцінювання суттєво ускладнюється розробка стратегічних програм розвитку туризму, ефективне використання наявних туристичних ресурсів, їх охорона й розвиток, виникають складності щодо залучення інвесторів у розвиток туризму.

У третьому розділі – “Розвиток туризму в Україні як об’єкт управління в умовах трансформації національної економіки” – проаналізовано сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки; розглянуто можливості, переваги розвитку внутрішнього туризму в Україні та обґрунтовано його вплив на національну економіку як об’єкт управління; досліджено особливості транспортних послуг як основи ефективного розвитку туризму.

Сучасна практична статистика в Україні здійснює облік показників, що характеризують розвиток туризму за такими укрупненими напрямками: обсяг і напрямки туристичних потоків; попит та пропозиції туристичних послуг за регіонами; наявність туристичних ресурсів і ефективність туристичної діяльності, її економічне значення для країни в цілому. Як свідчать результати дослідження, упродовж 2014–2017 рр. спостерігається збільшення туристичних потоків (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка туристичних потоків в Україні за 2014–2017 рр., тис. осіб

Показник	Роки				2017 р. у % до	
	2014	2015	2016	2017	2015	2016
Кількість громадян України, які виїжджали за кордон (включаючи одноденні відвідування)	22438	23142	24668	26437	114,3	107,1
Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну (включаючи одноденні відвідування)	12712	12428	13333	14230	114,4	106,7
Кількість туристів, обслугованих суб’єктами туристичної діяльності України, всього	2425	2020	2549	2806	138,9	110,1
У тому числі:						
іноземні туристи	17	15	35	40	266,6	114,3
туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	2085	1647	2061	2290	139	111,1
внутрішні туристи	323	357	454	477	133,6	105,1

Загалом аналіз туристичних потоків свідчить про пріоритетний напрям розвитку в’їзного та внутрішнього туризму, який є важливим чинником підвищення якості життя в Україні, утворення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави й підвищення її авторитету на міжнародній арені. Показники попиту та пропозиції туристичних послуг ґрунтуються на даних щодо структури попиту (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл туристів за метою поїздки в Україні за 2016–2017 рр.

Мета поїздки	Обслуговано туристів туроператорами й турагентами, тис. осіб				Структурні зрушення, %
	2016 р.	%	2017 р.	%	
Службова, ділова, навчання	180,9	7,1	197,3	7,1	0,0
Дозвілля, відпочинок	2179,9	85,5	2517	89,6	4,1
Лікування	95,9	3,7	79,3	2,8	-0,9
Спортивний туризм	3,8	0,1	2,8	0,1	0,0
Спеціалізований туризм	0,8	0,1	2,4	0,1	0,0
Інше	88,3	3,5	7,3	0,3	- 3,2
Разом	2549,6	100,0	2806,1	100,0	0,0

Аналіз попиту і пропозиції туристичних послуг в Україні у 2016–2017 рр. показав, що відбулися певні зміни в їх структурі. Зокрема, у 2017 р. порівняно з 2016 р. частка туристів, що подорожували з метою навчання, ділових, службових поїздок, незмінна, з метою лікування – зменшилася – 0,9%, з метою дозвілля й відпочинку – зросла на 4,1%, тоді як питома вага осіб, що подорожували з іншою метою, зменшилася на 3,2%.

До показників пропозиції туристичних послуг належать також наявність засобів розміщення, їх місткість та використання (кількість номерів і ліжко-місць) (табл. 3).

Таблиця 3

**Засоби розміщення за регіонами України у 2018 р.
(готелів та аналогічних засобів розміщення)**

Регіон	Кількість, од.	Кількість номерів, од.	Місткість готелів, од.	Кількість розміщених, тис. осіб	Коефіцієнт використання місткості
Україна	1591	39 589	181 242	4 826,3	0,31
Львівська область	129	5 642	13 191	572,2	0,31
Одеська область	177	3 490	24 427	289,9	0,27
м. Київ	140	9 406	20 662	1 214,9	0,36

Подана в табл. 5 вибірка регіонів України для аналізу пропозиції туристичних послуг зумовлена їх туристичною привабливістю та значною кількістю обслугованих у них туристів.

Кількість суб'єктів туристичної діяльності, за даними Державної служби статистики України, у 2018 р. становила 529 туроператорів, 3565 турагентів (з них 1243 зареєстровані як юридичні особи, 2322 – як фізичні), 199 суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність (з них 61 – юридичні особи, 138 – фізичні). Порівняно з 2017 р. кількість туроператорів зросла на 31 одиницю (6,2%), кількість турагентів – на 765 одиниць (27,3%), а кількість суб'єктів, що здійснюють екскурсійну діяльність, зменшилася на 30 одиниць (17,7%) (рис. 4).

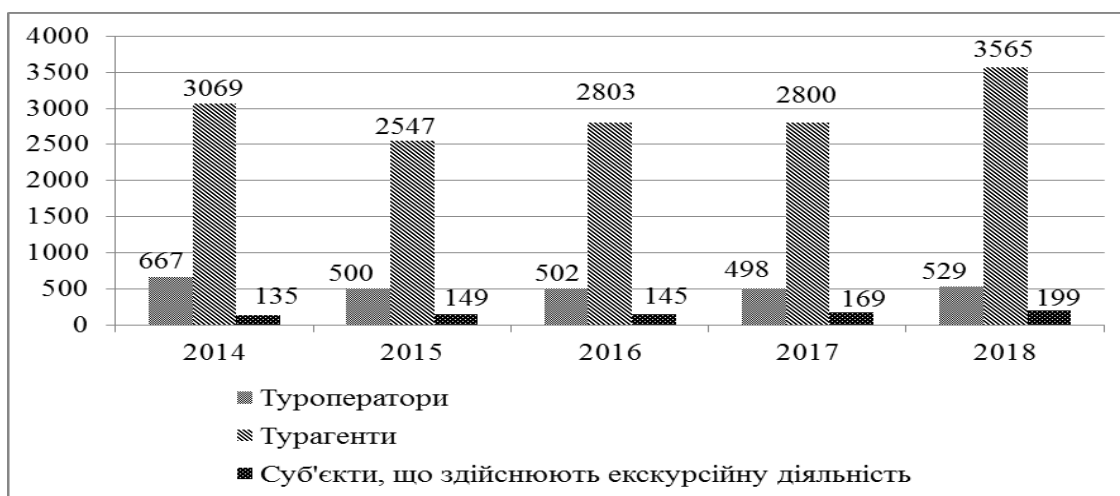

Рис. 4. Динаміка суб'єктів туристичної діяльності за 2014–2018 рр.

До основних показників економічного значення розвитку туризму, що використовують в Україні, належать такі: обсяг туристичного споживання; зайнятість у сфері туризму; сума податків, що надходить до бюджету від туристичної діяльності. На відміну від української, міжнародна система включає такі показники: валовий внутрішній продукт, створений туристичною галуззю; експорт туристичних послуг; імпорт туристичних послуг; пряма зайнятість у сфері туризму.

Україна є державою з високим туристично-рекреаційним потенціалом, який на сьогодні розкрито не повною мірою, про що свідчить зменшення частки надходжень від туристичної сфери до ВВП України за останні п'ятнадцять років (рис. 5).

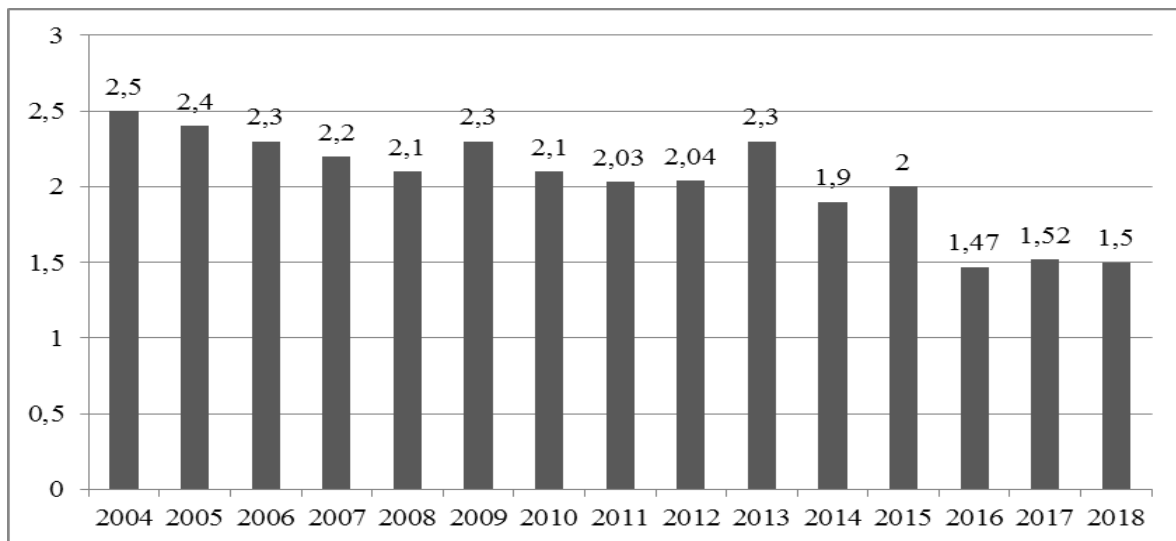

Рис. 5. Частка прямих надходжень від туризму у ВВП України, %

У 2017 р. пряий внесок від туризму у ВВП України становив 39,6 млрд грн (1,5% ВВП). Очікується, що частка прямих надходжень від туризму до ВВП України у 2027 р. зросте на 2,8% до 47,9 млрд грн, що становитиме 1,7% ВВП. Це передусім відображає економічну активність готельної галузі, туристичних агентів, авіакомпаній та інших пасажирських перевезень. Але це також включає діяльність ресторанів та індустрії відпочинку, які безпосередньо підтримують туристів. Пряий внесок туристичної галузі у ВВП відображає “внутрішні” витрати на подорожі та туризм (загальна сума витрат на туризм у межах конкретної країни резидентами й нерезидентами), а також витрати уряду на туристичну галузь, безпосередньо пов’язані з відвідувачами, що приїжджають з культурними або рекреаційними цілями.

WTTC та світова туристична організація (World Tourism Organization, UNWTO) прогнозують збільшення кількості зайнятого населення в туристичній галузі України. За прогнозними оцінками WTTC та UNWTO, до 2027 р. безпосередня кількість зайнятих у туристичній галузі в Україні зросте на 3,2 % та становитиме 1,092 тис. осіб – 5,7 % від загальної кількості зайнятого населення.

З погляду оподаткування, найбільшу складність становить облік податку на додану вартість і податку на прибуток за операціями з надання туристичних послуг.

У країнах ЄС ставку ПДВ для готелів встановлено в два, три, а то й у чотири рази нижче від стандартного ПДВ. Так, у Португалії стандартний ПДВ – 23%, а для засобів розміщення – 6%, у Люксембурзі стандартний ПДВ – 17%, а для готелів – 3%, в Італії стандартний ПДВ – 22%, а для готелів – 10%. Така політика привела до відмінних результатів і позитивно вплинула не тільки на туристичну галузь, а й на національну економіку загалом.

З 1 січня 2019 р. набули чинності зміни до Податкового кодексу, згідно з якими в Україні діють нові ставки туристичного збору у відсотках від мінімальної зарплати: до 0,5% для українських туристів та до 5% для іноземних туристів. В абсолютному вимірі в 2019 р. туристичний збір не може перевищувати 20,86 грн за добу розміщення для українських туристів та 208,65 грн (близько 6,5 євро) для іноземних туристів. У 2018 р. сукупні надходження туристичного збору та податкових платежів з туристичної галузі зросли на 20,7% – до 4,2 млрд грн, надходження туристичного збору – на 29,2% і становили 90,7 млн грн.

За міжнародною системою, до показників економічного значення розвитку туризму належать також експорт та імпорт туристичних послуг. За 2008–2018 рр. експорт послуг, пов'язаних з подорожами, зменшився на 41% (291 939 тис. дол. США) та імпорт послуг збільшився на 42% (177 212 тис. дол. США) відповідно.

Особливістю зовнішньої торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами, протягом 2010–2018 рр. було домінування імпорту послуг над експортом.

З'ясовано, які види туризму найбільш популярні в регіонах України за класифікаційною ознакою – за цілями подорожі та потребами туристів. Пріоритетним видом туризму в Україні є культурно-пізнавальний, на другому місці – екологічний (зелений), його пропонують у 20 областях України, на третьому – лікувально-оздоровчий, релігійний, сільський та подієвий – вони є пріоритетними у 18 областях. Сьогодні на стадії розробки перебуває багато планів розвитку виноробної галузі, гастрономічного й винного туризму в Україні.

Для визначення кількості туристів, обслугованих туроператорами та турагентами по областях України, проведено кластерний аналіз. Встановлено, що лідерську позицію мають м. Київ та Львівська область.

Визначено сучасні проблеми розвитку внутрішнього туризму в Україні: відсутність розвиненої інфраструктури; недотримання міжнародних стандартів надання послуг; сезонність; необхідність удосконалення якості та детінізації; відсутність великих мережевих готелів; поганий стан доріг; відсутність туристичних автобусів; низький рівень послуг залізничного транспорту; відсутність залізничного та авіасполученням Закарпаття з іншими регіонами країни; неефективне державне регулювання туристичної галузі; недостатність надання туристичної інформації; різкі стрибки цін на проживання під час заходів подієвого туризму; запровадження безвізового режиму з країнами ЄС.

У четвертому розділі – **“Формування системи ефективного управління розвитком туризму в умовах трансформації національної економіки”** – виявлено вплив трансформаційних процесів у національній економіці на розвиток туризму в Україні; систематизовано підходи до формування принципів ефективного управління розвитком туризму в Україні; обґрунтовано методичний підхід до

використання практики стратегічного планування в системі управління розвитком туризму.

В економіці України трансформаційні процеси мають свої характерні особливості. Відбуваються важливі структурні зміни у зв'язку з переходом від індустріальної до постіндустріальної стадії соціально-економічного розвитку. Ідеться про підвищення ролі сфери послуг, враховуючи особливе значення освіти, культури, науки, інформації. Крім того, виникають нові структури: фінансово-промислові групи, вільні економічні зони, технопарки тощо. Сьогодні розвиток національної економіки характеризують як формування конкурентоспроможної економічної системи, в основу якої закладено інвестиційно-інноваційну модель розвитку. При визначенні етапу трансформації, на якому перебуває Україна, найчастіше використовують термін пост-перехідної або пост-транзитивної економіки.

Складні та неоднозначні трансформаційні процеси, що відбуваються в національній економіці, знаходять відображення в соціально-економічному розвитку країни. Одна з найбільш значних, постійних і довгострокових тенденцій, що супроводжує формування й розвиток світового господарства, – неухильне зростання впливу сфери послуг, а серед них туристичних, як на світову економіку в цілому, так і на економіку окремих країн і регіонів. Маючи глобальний характер, туристична галузь взаємопов'язана з економічними циклами розвитку суспільства. Спад або піднесення економіки країни істотно впливає на динаміку туристичних потоків. Унаслідок зростання туристичних потоків зростає й рівень внеску туризму у світову економіку.

Характерною рисою трансформаційних процесів, які відбуваються в економіці України, є активізація діяльності підприємств туристичної галузі. Після входження України до Всесвітньої організації туризму (1997 р.), безумовно, простежуються нові тенденції, котрі суттєво позначаються на виборі видів туризму та місці його проведення.

Зазначено, що туризм є масовою та соціальною категорією, він формується на основі багатьох факторів, вплив яких може визначати рівень туристичного попиту та розвиток туристичної галузі в цілому. Найбільш важливими факторами, що впливають на зміну рівня попиту на туристичному ринку, є такі: культурні та суспільно-психологічні; соціально-демографічні (вікова структура; структура сім'ї; рівень доходів та освіти населення; співвідношення міського і сільського населення); особистісно-поведінкові.

На основі офіційних статистичних даних проаналізовано можливості впливу загальноекономічних та соціально-демографічних факторів на розвиток туризму в Україні за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. У результаті отримано статистично надійну модель (F-критерій = 85,2; імовірність помилки $p < 0,00002$), у якій чотири значущих змінних ($p\text{-level} < 0,05$) пояснюють більше ніж 97 % варіації прямого внеску туризму у ВВП України (скорегований на число ступенів вільності коефіцієнт детермінації дорівнює 0,9712). Побудоване рівняння регресії є високо надійним і точним (табл. 4):

$$Y = 102870,918 - 7,486X_4 + 9627,846X_{10} + 50,633X_{13} - 6079,571X_{15}. \quad (1)$$

**Лістинг розрахунку четвертого рівняння регресії
в системі STATISTICA**

Regression Summary for Dependent Variable: Y						
R= ,99131037 RI= ,98269625 Adjusted RI= ,97116042						
F(4,6)=85,186 p<,00002 Std.Error of estimate: 1635,2						
	BETA	St. Err. of BETA	B	St. Err. of B	t(6)	p-level
Intercpt			102871,918	37050,49	2,776506	0,03214
VAR4	-1,2074	0,249207	-7,486	1,545247	-4,844788	0,00287
VAR10	0,8173	0,139431	9627,846	1642,477	5,861786	0,00109
VAR13	2,525	0,264392	50,633	5,301746	9,550193	7,5E-05
VAR15	-2,094	0,352246	-6079,571	1022,674	-5,944781	0,00101

Прогнозні значення прямого внеску туризму у ВВП України на 2019–2020 рр. за моделлю (1):

Прогноз на 2019 р. ($X_4^{2019} = 24504$; $X_{10}^{2019} = 8,1086$; $X_{13}^{2019} = 2459,2$; $X_{15}^{2019} = 12$).
 $Y^{2019} = 102\,870,918 - 7,486X_4 + 9627,846X_{10} + 50,633X_{13} - 6079,571X_{15} =$
 $= 102\,870,918 - 7,486 \times 24\,504 + 9627,846 \times 8,1086 + 50,633 \times 2459,2 -$
 $- 6079,571 \times 12 = 49\,064,2$ (млн грн).

Прогноз на 2020 р. ($X_4^{2020} = 23648$; $X_{10}^{2020} = 7,2575$; $X_{13}^{2020} = 2696,8$; $X_{15}^{2020} = 13$).
 $Y^{2020} = 102\,870,918 - 7,486X_4 + 9627,846X_{10} + 50,633X_{13} - 6079,571X_{15} =$
 $= 102\,870,918 - 7,486 \times 23\,648 + 9627,846 \times 7,2575 + 50,633 \times 2696,8 -$
 $- 6079,571 \times 13 = 53\,228,7$ (млн грн).

Здійснено перевірку отриманих прогнозних значень прямого внеску туризму у ВВП України на 2019–2020 рр. шляхом побудови трендової моделі (рис. 6).

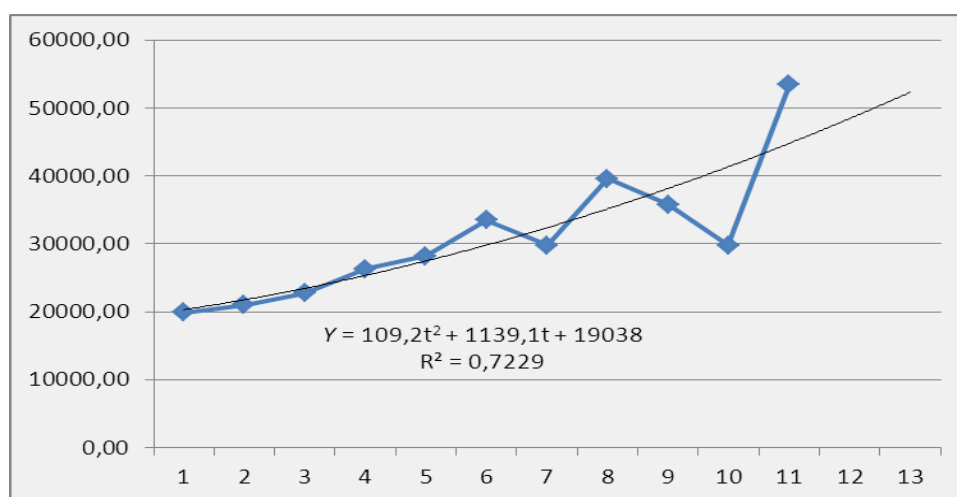

Рис. 6. Фактична й вирівняна за параболою 2-го ступеня динаміка прямого внеску туризму у ВВП України за 2008–2018 рр. та прогноз на 2019–2020 рр.

Прогноз за параболою 2-го ступеня

Прогноз на 2019 р. ($t = 12$)

$$Y^{2019} = 109,2t^2 + 1139,1t + 19\,038 =$$

$$= 109,2 \times 12^2 + 1139,1 \times 12 + 19038 = 48\,432 \text{ (млн грн).}$$

Прогноз на 2020 р. ($t = 13$)

$$Y^{2020} = 109,2t^2 + 1139,1t + 19\,038 =$$

$$= 109,2 \times 13^2 + 1139,1 \times 13 + 19\,038 = 52\,301,1 \text{ (млн грн).}$$

Порівнюючи отримані результати прогнозування прямого внеску туризму у ВВП України на 2019–2020 рр. за моделлю (1) – 49 064,2 млн грн і 53 228,7 млн грн та за трендовою моделлю (рис. 6) – 48 432 млн грн і 52 301,1 млн грн, зроблено висновок, що вони досить близькі, і перший із них потрібно розглядати як оптимістичний прогноз, а другий – як песимістичний.

Виокремлено систему принципів управління розвитком туризму з урахуванням особливостей його функціонування: багатофункціональності, державної законності, системності, інтеграції, партнерства, мотивації, орієнтації, мобільності і стійкості системи управління туризмом. Дотримання запропонованої системи принципів управління сприятиме ефективному розвитку туристичної галузі, особливо на сучасному етапі трансформаційних процесів в економіці України.

У п'ятому розділі – **“Основні напрями вдосконалення системи управління розвитком туризму в Україні”** – запропоновано науково-методичний підхід до підвищення ефективності управління розвитком туризму в Україні; досліджено підходи до використання дієвих інструментів процесу управління розвитком туризму в Україні; сформовано пропозиції щодо вдосконалення системи управління розвитком туризму в Україні; запропоновано концепцію управління розвитком туризму в Україні в умовах децентралізації.

Сформульовано такі пропозиції щодо підвищення ефективності управління розвитком туризму й туристичної привабливості України як країни з потужним природним та історико-культурним туристичним потенціалом, але неефективною політикою державного регулювання й управління інформаційним та інвестиційним простором (рис. 7).

Зазначено, що важливим чинником розвитку сучасного туризму в Україні є покращення інформаційного забезпечення цього процесу. Запропоновано цілі створення туристичних інформаційних центрів в Україні. Розглянуто досвід роботи туристично-інформаційних центрів (ТІЦ) у світі та в Україні. Відкриття мережі ТІЦ суттєво вплинуло на системний розвиток сфери туризму та рекреації в Україні, адже, отримуючи більш повну й точну інформацію, туристи можуть раціональніше планувати відпочинок, а туристичні заклади – ефективніше організувати свою роботу.

Трансформаційні процеси в національній економіці України потребують використання на практиці широкого набору різноманітних інструментів управління. Одним із таких ефективних інструментів є програмно-цільовий метод. Програмно-цільове планування – один із видів планування, в основі якого лежить орієнтація діяльності на досягнення поставлених цілей. З'ясовано послідовність розробки програми розвитку туризму в регіонах та логіку використання програмно-цільового методу як ефективного інструменту стратегічного управління. Структура регіональних цільових програм розвитку туризму включає п'ять основних блоків: аналітично-інформаційний, цільовий, організаційного забезпечення, фінансового забезпечення та програмних заходів.

Рис. 7. Науково-методичний підхід до підвищення ефективності управління розвитком туризму в Україні *(запропоновано автором)*

Застосування програмно-цільового методу управління розвитком туризму в регіонах надає змогу визначити пріоритетні напрями діяльності, спланувати заходи з реалізації тих чи інших конкретних завдань, визначити прогностичні показники, яких буде досягнуто в кінцевому результаті. Досліджено практичні аспекти та визначено перспективи формування цільових програм розвитку рекреації та туризму в регіонах України як важливого чинника вдосконалення економіки цієї сфери. Відзначено, що кожний регіон має свої специфічні проблеми в розвитку економіки й у соціально-культурній сфері, відмінні умови соціально-економічного становища та різні перспективи розвитку залежно від природних умов, структури господарства, ступеня концентрації промисловості.

Досліджено особливості та значення SWOT-аналізу як інструменту управління розвитком туризму в Україні. Результати SWOT-аналізу є основою для визначення

стратегічних напрямів розвитку туристичної галузі та оптимізації управління туристично-рекреаційною сферою.

В умовах євроінтеграційних процесів у туризмі застосування SWOT-аналізу необхідно поєднувати з іншими інструментами менеджменту, які надають змогу підвищити якість туристичного продукту до міжнародних стандартів, залучити більшу кількість споживачів туристичних послуг. Для цього проведено PEST-аналіз і відображено ступінь впливу зовнішніх факторів різної спрямованості та умов: політичних, економічних соціокультурних і технологічних. Усі ці фактори мають вплив на функціонування й розвиток туристично-рекреаційного комплексу України.

За допомогою когнітивного моделювання подано фактори впливу на розвиток туризму в Україні. Варто зазначити, що вони також впливають один на одного. Модель факторів впливу оформлено у вигляді когнітивної карти (рис. 8).

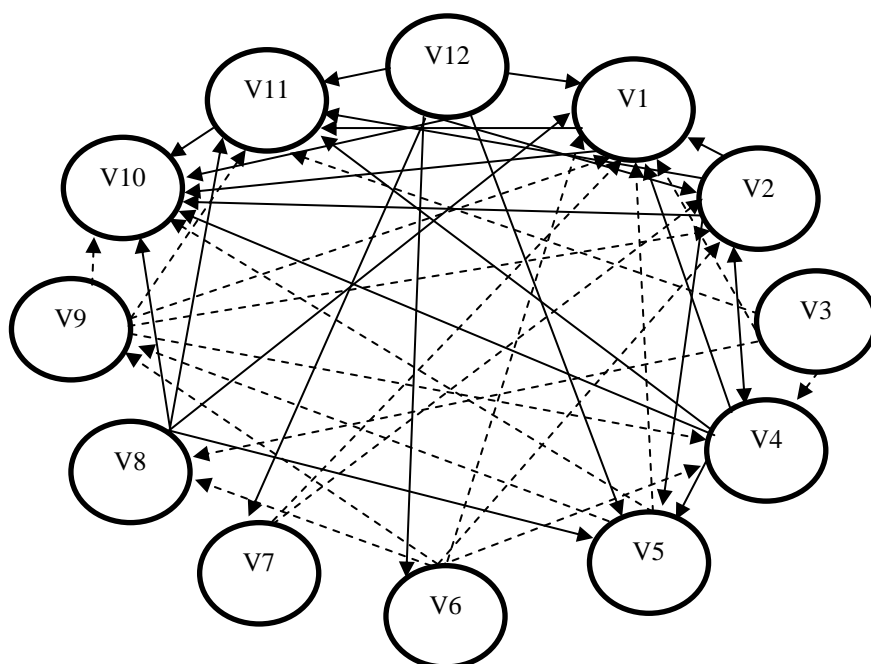

Рис. 8. Когнітивна модель факторів впливу на розвиток туризму в Україні
(побудовано автором)

На рис. 8 використано такі позначення:

цільові фактори: V10 – ефективність використання туристичної інфраструктури; V1 – бізнес-клімат у сфері туризму; V11 – ефективність використання в туризмі кадрового потенціалу;

фактори-індикатори: V4 – кваліфікація кадрів у туристичній галузі (досвід, професіоналізм та освіта); V5 – рівень розвитку туристичної інфраструктури; V2 – конкуренція в туристичній галузі; V9 – рівень міграції на ринку праці кадрів, що працюють у туристичній галузі;

керуючі фактори: V12 – державна політика (нормативно-правова база, податкова політика, візовий режим, державна підтримка інноваційних видів туризму); V3 – вікова структура населення та рівень народжуваності/смертності в Україні; V7 – інформаційне забезпечення у сфері туризму щодо інтеграції до світової інформаційної

туристичної мережі; V6 – тенденції в соціально-економічних процесах України (рівень безробіття, рівень міграції, інфляційні процеси, наявний дохід населення, рівень урбанізації – кількість міського та сільського населення); V8 – інвестиції в туристичну галузь (матеріально-технічна база, кадрове й соціальне забезпечення).

Встановлено основні чотири сценарії розвитку, а саме: необхідність залучення інвестицій для покращення ефективності використання туристичної інфраструктури, бізнес-клімату в туризмі, використання кадрового потенціалу; необхідність покращення інформаційного забезпечення в туристичній сфері для позиціонування України в світі та формування позитивного туристичного іміджу; значну увагу потрібно приділяти міграції та віковій структурі населення; необхідна державна підтримка, яка стане значним стимулом для зростання в короткостроковій перспективі.

Розроблено адаптивну модель для управління розвитком туризму на основі нейронного моделювання, сутність якої полягає у відображенні рівня впливу факторів на прямий внесок туризму у ВВП України за допомогою статистичної мови програмування та програмного аналізу точності (рис. 9).

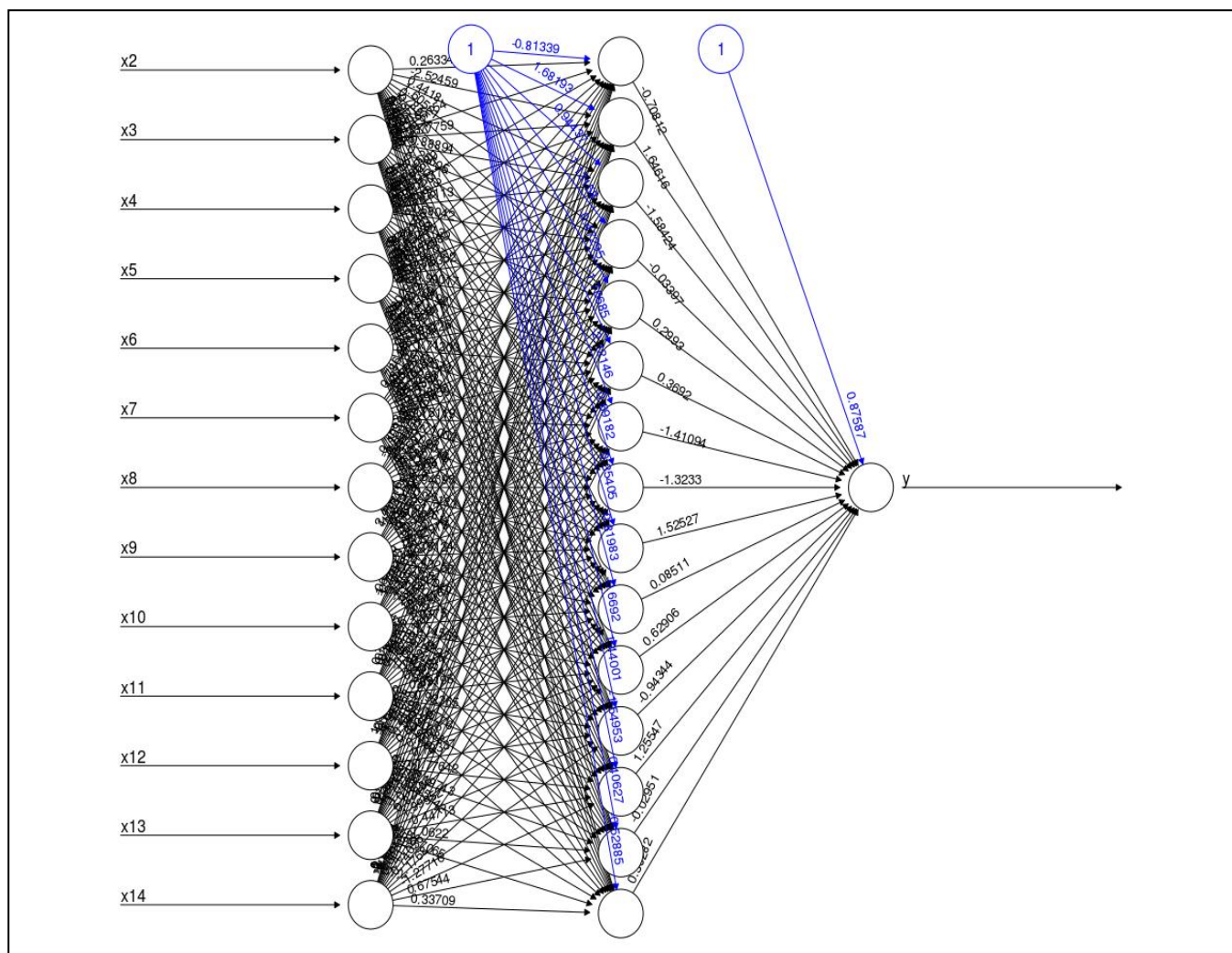

Рис. 9. Адаптивна модель управління розвитком туризму на основі нейронного моделювання, що показує вплив факторів на прямий внесок туризму у ВВП України, млрд грн (побудовано автором)

За допомогою цієї моделі можна повніше визначити фактори, які позитивно/негативно впливають залежно від ситуації, що може виникнути, але в цілому вона дала позитивний результат = 0,87587.

Запропоновано методику оцінювання розвитку туризму, орієнтовану на концептуальну модель планування та розвитку людських ресурсів у туризмі. Для цього введено такий агрегований показник, як індекс розвитку людських ресурсів (ІРЛР) туризму. З метою орієнтації на практичне застосування цього підходу ІРЛР у туризмі можна розрахувати на основі таких індикаторів:

X_1 – стаж (досвід) роботи в туризмі (наприклад, від 1 до 30 років);

X_2 – кількість працівників у туризмі, які мають вищу спеціальну освіту (від 0 до 100%);

X_3 – кількість працівників у туризмі з вищою освітою (від 0 до 100%);

X_4 – доходи працівників, зайнятих у туризмі (спеціальний індикатор матеріального добробуту).

Індекс розвитку людських ресурсів у туризмі може бути розрахований за формулою:

$$I_{ji}^T = \sum_{j=1}^i a_j \frac{X_{ji} - r_j}{R_j - r_j}, \quad (2)$$

де R_j , r_1 – максимальне і мінімальне значення показника розвитку людських ресурсів у туризмі;

X_{ji} – значення показника розвитку людських ресурсів в i -му регіоні (секторі туризму, туристичному підприємстві);

$X_4 = \lg Y$, де Y – середній дохід працівників, зайнятих у туризмі;

a_j – вагові коефіцієнти, експертно підібрані так, щоб по можливості надати вимірам людського розвитку рівної ваги.

Індекс розвитку людських ресурсів у туризмі розраховано на прикладі міста Запоріжжя:

$$I_{ji}^T = 0,0459 + 0,0889 + 0,0556 + 0,2222 \approx 0,41$$

При $I_{jimax}^T = 1$, $0 < I_{ji}^T < 1$ індекс розвитку людських ресурсів може бути використаний для ранжирування й класифікації туристичних регіонів за рівнем розвитку людських ресурсів; значення індексу більше ніж 0,8 можна вважати високими, від 0,4 до 0,8 – середніми, менше ніж 0,4 – низькими. Очевидно, що індекс розвитку людських ресурсів у туризмі в Запоріжжі – 0,41 є близьким до низького. Тобто сьогодні важливим стратегічним напрямом розвитку туризму в Запоріжжі є розробка моделі організації системи якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу й обслуговування, інших професій сфери туризму та курортів.

Запропоновано створення Приазовської асоціації туризму, яка є об'єднанням Приазовського туристичного району й альтернативною структурам саморегулювання в підсистемі внутрішнього управління в туристичній галузі. На основі дослідження показників розвитку туризму з'ясовано, що Приазовський туристичний район має всі передумови для формування та розвитку потужного курортно-туристичного комплексу. Але потрібна підтримка з боку органів місцевого самоврядування муніципальних утворень, які в умовах децентралізації можуть самостійно визначати форми підтримки туристичної галузі і її розвитку, зокрема встановлювати пільги з оплати комунальних послуг та орендної плати туристичним об'єднанням.

ВИСНОВКИ

У дисертації визначено теоретико-методологічні засади й розроблено практичні рекомендації щодо управління розвитком туризму в Україні, спрямовані на створення умов для забезпечення сталого розвитку сфери туризму та курортів. Одержані в процесі дослідження результати і їх узагальнення надають змогу сформулювати такі висновки й внести пропозиції, які мають теоретичне та практичне значення.

1. Визначено діалектику сутності та надано авторське визначення комплексної категорії “управління розвитком туризму”. Запропоновано структурно-логічну послідовність дослідження терміна “управління розвитком туризму”. Поняття “управління” і “розвиток” можуть бути застосовані до будь-якої галузі й сфери діяльності. Однак на їх сутність значно впливають особливості об'єкта, до якого їх застосовують. Туризм як об'єкт управління й розвитку має певні характеристики, що відрізняють його від інших видів діяльності, тому категорію “туризм” розглянуто з економічної точки зору, а саме: як діяльність, як відносини, як галузь.

2. Розкрито сутність дефініції “трансформація” та виявлено вплив трансформаційних процесів у національній економіці на розвиток туризму в Україні. Відзначено, що більшість учених дотримуються процесного підходу та розглядають трансформацію як певний процес реалізації змін. Запропоновано визначити термін “трансформація” як об'єктивно-суб'єктивний процес змін, реалізації, подолання, перетворення та розвитку системи в цілому, спричинених внутрішніми або зовнішніми факторами чи їх комбінацією. Національна економіка – це, перш за все, соціально-економічна система, якій узагалі притаманні всі особливості системи: безліч елементів; єдність головної мети для них усіх; наявність зв'язків між елементами; цілісність і єдність елементів; структура та ієрархічність, відносна самостійність; чітко виражене управління. Досліджено трансформаційні процеси, які відбувалися в національній економіці за роки незалежності України. Сьогодні при визначенні етапу трансформації, на якому перебуває Україна, найчастіше вживають терміни “пост-перехідна” або “пост-транзитивна економіка”.

3. Проаналізовано та узагальнено міжнародний досвід управління розвитком туризму провідних країн світу. Зроблено висновок, що європейська модель участі держави в регулюванні індустрії туризму найкраще підходить для впровадження її в

Україні завдяки подібності пріоритетів та цілей вітчизняної туристичної політики. Більшість країн світу приділяють значну увагу співпраці державних органів туристичного спрямування з громадськими інституціями у сфері виконання наглядово-регуляторних функцій. Хоча форми співробітництва дещо різняться й не існує уніфікованої моделі, основні принципи такої роботи полягають у створенні окремих організацій, що об'єднують зусилля державного органу та громадських організацій, асоціацій, інших спілок у сфері туризму. Аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду, теорії й практики реалізації окремих елементів механізмів управління туристичної галузі провідних туристичних держав, ефективність яких перевірена часом і підтверджена конкретними досягненнями, має не тільки наукове, а й важливе практичне значення для розвитку туристичної галузі України з урахуванням її історичних, правових і культурних особливостей.

4. Систематизовано підходи до формування принципів ефективного управління розвитком туризму в Україні. Дотримання запропонованої системи принципів управління сприятиме ефективному розвитку туристичної галузі, особливо на сучасному етапі трансформаційних процесів в економіці України. За результатами узагальнення різноманіття тлумачень терміну “принципи управління” запропоновано більш розгорнуте визначення поняття “принципи управління в туризмі”, а саме: положення, правила, ідеї, закономірності або “лінія” поведінки керівників державного, регіонального, місцевого рівнів щодо здійснення ними управлінських функцій (планування, організації, мотивації, контролю), які забезпечують успішність функціонування туристичної галузі й ефективний розвиток як окремих підприємств і організацій, так і туристичних дестинацій.

5. Охарактеризовано компоненти методології управління розвитком туризму. Вона охоплює систему методів, способів, прийомів та інструментів управління, які враховують специфічні особливості галузі. Узагальнено наукові підходи до управління. Виявлено, що особливе місце в методології управління розвитком туризму посідає системний підхід з ознакою цілісності, що полягає в розгляді об'єкта управління саме як сукупності елементів, організованих відповідно до визначених принципів. Обґрунтовано використання програмно-цільового підходу в туризмі, який є найбільш дієвим методом управління. Він реалізується через цільові програми та передбачає створення фінансово-ресурсного забезпечення для досягнення поставлених цілей і гарантію цільової спрямованості їх використання. Ефективність управління розвитком туризму багато в чому залежить від грамотно поставлених цілей і раціонального використанні наявних ресурсів, а найголовніше – в правильному виборі механізмів управління розвитком туризму.

6. Ідентифіковано сучасні проблеми управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки. Трансформація національної економіки та визнання туризму одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки України вимагає використання дієвих управлінських підходів, спрямованих на здійснення інноваційного розвитку територій, запровадження виробничих, інформаційних, технологічних процесів для забезпечення єдності соціально орієнтованих цілей політики держави та регіонів, і засобів їх досягнення. Відзначено, що сьогодні в Україні причиною негативних явищ у туризмі є, перш за

все, недосконалість управління його розвитком на державному, регіональному та місцевому рівнях, а саме відсутність чітких механізмів, взаємопов'язаної й виваженої сукупності прийомів, методів та важелів впливу на суб'єктів туристичної галузі, а також розподіл повноважень за різними рівнями управління. Тільки на основі вивчення та аналізу проблем управління здійснюється пошук реальних шляхів оптимізації управління розвитком туризму. Делегування повноважень органам місцевого самоврядування, підтримка місцевих ініціатив, усебічна співпраця влади, територіальних громад та бізнесу сприятимуть повноцінному розвитку туристичної галузі.

7. Розроблено концепцію багаторівневої системи управління розвитком туризму з урахуванням комунікаційних взаємозв'язків, яка надасть змогу забезпечити сталий розвиток туристичної галузі. Вона охоплює три рівні: макроекономічний, мезоекономічний регіональний та мікроекономічний. Специфіка взаємодії між усіма суб'єктами управління полягає в їх взаємозалежності та взаємодоповнюваності, що знаходить відображення в численних комунікаціях між ними. Розроблена система управління розвитком туризму в Україні враховує всі рівні управління та вертикальні й горизонтальні взаємозв'язки. Для оптимізації системи управління розвитком туризму в Україні необхідно: удосконалення нормативно-правового регулювання туристичної галузі; посилення мотивації в розвитку пріоритетних видів туризму; усвідомлення всіма суб'єктами складної взаємодії в галузі та необхідності в координуванні своїх зусиль. Ефективність прийнятих суб'єктами управління рішень у туризмі буде залежати від усвідомлення ними цього взаємозв'язку та необхідності співвідношення прийнятих рішень з діями інших суб'єктів управління.

8. Досліджено науково-теоретичні аспекти та узагальнено підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни (території) як складової забезпечення ефективного управління розвитком туризму. Здійснено науковий аналіз базових понять і категорій: "потенціал", "туристичний потенціал", "туристичні ресурси". Зазначено, що серед науковців немає єдиної загальноприйнятої думки щодо трактування цих категорій. Уточнено поняття "туристично-рекреаційний потенціал". Розглянуто компоненти туристично-рекреаційного потенціалу території. Оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу (ТРП) країни є першочерговим завданням забезпечення сталого розвитку туристичної галузі та важливою передумовою її планування на національному й регіональному рівнях, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивного оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу виникають складності із залученням інвесторів, які можуть допомогти з модернізацією інфраструктури туристичної та курортно-рекреаційної сфери.

9. Проаналізовано сучасний стан і проблеми туризму в Україні та спрогнозовано перспективи його розвитку в умовах трансформації національної економіки. Розглянуто показники обсягу й напрямів туристичних потоків, попиту та пропозиції туристичних послуг, наявності туристичних ресурсів. Загалом аналіз туристичних потоків свідчить про пріоритетний напрям розвитку в'їзного та

внутрішнього туризму, який є важливим чинником підвищення якості життя в Україні, утворення додаткових робочих місць, поповнення валютних запасів держави й підвищення її авторитету на міжнародній арені. Відзначено перспективи подальшого зростання рівня конкурентоспроможності туристичної галузі. Позитивні зрушення відбулися завдяки інтенсивній розбудові туристичної інфраструктури, ефективній державній і регіональній політиці в галузі туризму, вдалій співпраці державного та приватного секторів у сфері промоції туристичного потенціалу регіонів, сприянню створенню конкурентоспроможного внутрішнього туристичного продукту, вдосконаленню маркетингової політики й розширенню асортименту послуг туристичними підприємствами регіонів. Розглянуто можливості, переваги розвитку внутрішнього туризму в Україні та обґрунтовано його вплив на національну економіку як об'єкт управління.

10. Обґрунтовано методичний підхід до використання практики стратегічного планування в системі управління розвитком туризму. Відзначено, що на всіх етапах стратегічного планування необхідний збір селективної інформації, формування банків даних, що надає змогу виділити загальний масив даних і таким чином формувати альтернативи розвитку туризму в регіоні. Тільки ефективна взаємодія влади, бізнесу й громади, активна участь наукової, туристичної, спортивної та екологічної громадськості міста, молоді, представників бізнесу та інших зацікавлених сторін у розробці й реалізації стратегії допоможе правильно розставити пріоритети, підвищити якість і актуальність управлінських рішень та покращити соціально-економічний розвиток міста шляхом упорядкування й розвитку туристичної діяльності як пріоритетного виду економічної діяльності. Важливим аспектом у виробленні стратегії розвитку туризму в регіоні може стати високий коефіцієнт присутності громадської думки, яка повинна бути ключовою під час формування стратегічного бачення, місії, стратегічних і операційних цілей.

11. Запропоновано науково-методичні підходи до підвищення ефективності управління розвитком туризму в Україні. Відзначено, що успішність функціонування туристичної галузі України залежить від ефективної системи управління та координації всіх компонентів туристичної привабливості: туристичних ресурсів, інфраструктури, залучення інвестицій та якісного обслуговування. Запропоновано механізми підвищення ефективності та вдосконалення системи управління розвитком туризму в Україні. Основною проблемою державних та місцевих органів управління у сфері туристичних послуг є недостатнє фінансування цієї галузі. Зазначено необхідність виведення формули розрахунку показника обсягу видатків на туристичну галузь з урахуванням її особливостей. Базовим показником, що формує обсяги видатків місцевих бюджетів на фінансування туризму, є фінансовий норматив бюджетної забезпеченості.

12. Досліджено підходи до використання дієвих інструментів процесу управління розвитком туризму в Україні. Опрацьовано теоретичні підходи до застосування програмно-цільового методу управління розвитком туризму. Відзначено, що принципи розробки й організації виконання цільових програм є основоположними та зумовлюють основні напрями використання програмно-цільового методу для ефективного вирішення проблем у соціально-економічному

розвитку регіонів. З'ясовано послідовність розробки програми розвитку туризму в регіонах та логіку використання програмно-цільового методу як ефективного інструменту стратегічного управління. Перспективи застосування SWOT-аналізу як ефективного інструменту стратегічного менеджменту будуть сприяти регулюванню та управлінню розвитком туристичної галузі відповідно до обраних пріоритетів. Результати SWOT-аналізу є основою для визначення стратегічних напрямів розвитку туристичної галузі та оптимізації управління туристично-рекреаційною сферою.

13. Сформовано пропозиції щодо вдосконалення системи управління розвитком туризму на основі використання соціально-економічного ефекту туризму. Запропоновано методіку оцінювання соціально-економічного розвитку туризму як напрямку ефективності управління, яка надає змогу порівняти розвиток людських ресурсів у туризмі в різних регіонах (містах, секторах туризму, підприємствах); орієнтує на регіональні інтереси, оскільки оцінює не тільки споживання ресурсів, а і їх розвиток (у цьому випадку – людських ресурсів); орієнтує на високий рівень освіти й досвіду роботи кадрового потенціалу, що є основою вдосконалення сфери туристичних послуг, упровадження новітніх інформаційних технологій, розвитку високого рівня корпоративної культури; дозволяє надати оцінку розвитку туризму в Україні відповідно до концепції сталого розвитку суспільства, теорії людського капіталу й суспільного блага; оцінює продуктивність праці і якість обслуговування за допомогою порівняння як доходів працівників, так і їх утворення; є дієвим інструментом найважливішої стратегічної мети й завданням Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р., частиною розробленої на сьогодні концептуальної моделі організації системи якісної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації фахівців туристичного супроводу та обслуговування, інших професій сфери туризму та курортів.

14. Розроблено модель факторів впливу на розвиток туризму в Україні на основі когнітивного моделювання. Згідно з результатами моделювання та сценаріями розвитку визначено необхідність залучення інвестицій для покращення ефективності використання туристичної інфраструктури, бізнес-клімату в туризмі, використання кадрового потенціалу; покращення інформаційного забезпечення в туризмі для позиціонування України в світі та формування позитивного туристичного іміджу; значну увагу потрібно приділяти міграції та віковій структурі населення.

15. Розроблено адаптивну модель для управління розвитком туризму в Україні на основі нейронного моделювання, що визначає вплив факторів на прямий внесок туризму у ВВП України. Вихідне значення свідчить, що фактори позитивно впливають за певних умов, у цьому контексті йдеться про приховані шари нейронної моделі: залежно від ситуації фактори можуть вплинути також негативно, але в цілому модель є позитивною за своїм результатом = 0,87587.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Шелеметьєва Т. В. Теоретичні та прикладні аспекти управління розвитком туризму в Україні: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. 356 с. (21,36 д. а.)

2. Шелеметьєва Т. В. Організаційно-управлінські засоби досягнення конкурентоспроможності послуг туристичної фірми. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку туристичного і готельно-ресторанного бізнесу в Запорізькому регіоні*: монографія / за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої; Запорізький нац. тех. ун-т. Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. С. 348–369. *Особистий внесок здобувача: дослідження організаційно-управлінських засобів досягнення конкурентоспроможності послуг туристичної фірми.* (1,22 д. а.)

3. Шелеметьєва Т. В. Проблеми ефективного менеджменту в діяльності туристичних підприємств. *Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід*: монографія / за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої; Запорізький нац. тех. ун-т. Запоріжжя: ТОВ “ЛПС” ЛТД, 2014. С. 249–259. *Особистий внесок здобувача: на основі аналізу проблем запропоновано напрями ефективного менеджменту та чинники підвищення ефективності управління діяльністю в туризмі.* (0,54/0,3 д. а.)

4. Шелеметьєва Т. В. Транспортні послуги як чинник ефективного розвитку туризму. *Індустрія гостинності в Україні: стан та тенденції розвитку*: монографія / за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої; Запорізький нац. тех. ун-т. Запоріжжя: Просвіта, 2017. С. 124–134. *Особистий внесок здобувача: визначення ролі та особливостей транспортних послуг як чинника ефективного розвитку туризму в Україні.* (0,68 д. а.)

5. Шелеметьєва Т. В. Формування організаційно-економічної моделі стратегічного управління кластером підприємств готельного господарства. *Стратегічне управління готельними підприємствами в умовах глобалізації*: монографія / за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої. Запоріжжя: ЗНТУ, 2018. 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM). 12 см. Назва з тит. екрана. *Особистий внесок здобувача: формування організаційно-економічної моделі стратегічного управління кластером підприємств готельного господарства.* (0,4 д. а.)

6. Шелеметьєва Т. В., Зацепіна Н. О., Гресь-Євреїнова С. В. Social Media Marketing як фактор розвитку туризму в умовах євроінтеграційних процесів. *Innovative development of the economy: global trends and national features*. Collective monograph. Lithuania: Publishing House “Baltija Publishing”, 2018. С. 575–589. *Особистий внесок здобувача: дослідження розвитку соціальних мереж (Social Media) як фактора глобалізації туризму.* (0,9/0,3 д. а.)

*Статті в наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних наукометричних баз даних*

7. Шелеметьєва Т. В. Підвищення рівня транспортних послуг як основа ефективного розвитку туризму України. *Вісник економічної науки України*¹. 2016. № 2. С. 183–189. (0,68 д. а.)

¹ Включено до міжнародної наукометричної бази “Наукова електронна бібліотека E-Library.Ru (Російського індексу наукового цитування – РІНЦ)” та індексується вільно доступною системою Google Scholar.

8. Шелеметьєва Т. В. Теоретичні аспекти феномену трансформації національної економіки. *Причорноморські економічні студії*². 2016. № 8. С. 296–301. (0,5 д. а.)

9. Шелеметьєва Т. В. Компоненти методології управління розвитком туризму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Міжнародні економічні відносини та світове господарство”*³. 2016. № 8. Ч. 1. С. 142–146. (0,59 д. а.)

10. Шелеметьєва Т. В. Оцінювання сучасного стану розвитку туризму України: тенденції та перспективи. *Інфраструктура ринку*⁴. 2017. № 13. С. 79–84. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/13_2017_ukr/15.pdf. (0,68 д. а.)

11. Шелеметьєва Т. В. Систематизація наукових підходів до визначення сутності поняття “управління розвитком туризму”. *Економіка та суспільство*⁵. 2017. № 13. С. 321–327. URL: <http://economyandsociety.in.ua/journal-13/20-stati-13/1461-shelemeteva-t-v.> (0,68 д. а.)

12. Шелеметьєва Т. В. Особливості та проблеми державного регулювання розвитку туризму в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*⁶. 2018. Вип. 21. С. 221–225. URL: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018.> (0,63 д. а.)

13. Шелеметьєва Т. В. Концепції формування механізмів управління розвитком туристичної галузі в Україні в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство*⁷. 2018. № 16. С. 321–327. URL: <http://economyandsociety.in.ua/journal-16/23-stati-16/1989-shelemeteva-t-v.> (0,68 д. а.)

14. Шелеметьєва Т. В. Туристично-рекреаційний потенціал як основа розвитку туризму: науково-теоретичний аспект. *Інфраструктура ринку*⁸. 2018. № 15. С. 30–35. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/15_2018_ukr/15_2018.pdf. (0,68 д. а.)

15. Шелеметьєва Т. В. Узагальнення підходів до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни (регіону). *Вісник економічної науки України*⁹. 2018. № 1. С. 187–191. (0,59 д. а.)

16. Шелеметьєва Т. В. Систематизація принципів управління розвитком туризму в умовах трансформації національної економіки. *Вісник економічної науки України*¹⁰. 2018. № 2. С. 171–176. (0,63 д. а.)

17. Шелеметьєва Т. В. Передумови досягнення стратегічних цілей розвитку туризму в українських містах як об’єкта управління. *Причорноморські економічні студії*¹¹. 2018. № 34. С. 38–43. (0,54 д. а.)

² Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List.

³ Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

⁴ Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List.

⁵ Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus ICV 2015: 35.93.

⁶ Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International.

⁷ Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus ICV 2015: 35.93.

⁸ Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List.

⁹ Включено до міжнародної наукометричної бази “Наукова електронна бібліотека E-Library.Ru (РІНЦ)” та індексується вільно доступною системою Google Scholar.

¹⁰ Включено до міжнародної наукометричної бази “Наукова електронна бібліотека E-Library.Ru (РІНЦ)” та індексується вільно доступною системою Google Scholar.

¹¹ Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List.

18. Шелеметьєва Т. В. SWOT-аналіз як дієвий інструмент процесу управління розвитком туризму в Україні. *Інтелект XXI*¹². 2018. Вип. 6. С. 110–113. (0,5 д. а.)

19. Шелеметьєва Т. В. Пропозиції щодо підвищення ефективності та удосконалення системи управління розвитком туризму в Україні. *Причорноморські економічні студії*¹³. 2019. № 37. С. 61–65. (0,63 д. а.)

20. Шелеметьєва Т. В. Сучасна система управління розвитком туризму в Україні. *Інтелект XXI*¹⁴. 2019. Вип. 1. С. 121–126. (0,59 д. а.)

21. Шелеметьєва Т. В. Розвиток внутрішнього туризму в Україні як об'єкта управління. *Вісник економічної науки України*¹⁵. 2019. № 1. С. 164–168. (0,5 д. а.)

Статті в наукових фахових виданнях України

22. Перекрест Т. В.* Оцінювання економічної ефективності туризму: науково-практичний аспект. *Вісник економічної науки України*. 2012. № 1. С. 121–126. (0,77 д. а.)

23. Шелеметьєва Т. В. Показники економічного значення розвитку туризму в Україні. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2017. № 6. С. 27–31. (0,55 д. а.)

24. Трохимець О. І., Шелеметьєва Т. В. Практика стратегічного планування в системі управління розвитком туризму в Україні. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 4. С. 70–78. (0,77/0,39 д. а.)

25. Шелеметьєва Т. В. Використання програмно-цільового методу управління розвитком туризму в регіонах України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2018. Т. 29 (68). № 6. С. 48–53. (0,54 д. а.)

26. Трохимець О. І., Шелеметьєва Т. В. Дослідження сучасного стану фінансових та економічних відносин в розвитку туризму України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2018. № 5. С. 46–54. (0,68/0,34 д. а.)

27. Шелеметьєва Т. В. Вплив трансформаційних процесів в економіці на розвиток туризму в Україні: сучасний стан. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2019. № 1. С. 62–69. (0,82 д. а.)

28. Шелеметьєва Т. В. Моделювання та прогнозування розвитку туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія “Міжнародні економічні відносини та світове господарство”*. 2019. Вип. 26. Ч. 1. С. 131–136. (0,73 д. а.)

Статті в зарубіжних виданнях

29. Шелеметьєва Т. В. Зарубіжний досвід управління розвитком туристичної індустрії: реалії та перспективи впровадження в Україні. *Актуальные проблемы современности*. 2017. № 3. С. 110–117. (0,82 д. а.)

¹² Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

¹³ Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List.

¹⁴ Включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

¹⁵ Включено до міжнародної наукометричної бази “Наукова електронна бібліотека E-Library.Ru (РІНЦ)” та індексується вільно доступною системою Google Scholar.

30. Шелеметьєва Т. В. Виявлення та аналіз проблем управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки. *Актуальные проблемы современности*. 2018. № 4. С. 151–158. (0,68 д. а.)

*Прізвище Перекрест змінено на Шелеметьєва у зв'язку з одруженням (свідоцтво Серія 1-ЖС № 106137)

Матеріали конференцій

31. Шелеметьєва Т. В. Розвиток українського туристичного бізнесу та його роль в міжнародному туризмі. *Тиждень науки – 2012*: матеріали Щоріч. наук.-практ. конф. виклад., науковц., молод. учен., аспір., студ. Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. С. 36–38. (0,18 д. а.)

32. Шелеметьєва Т. В. Вплив собівартості на ефективність діяльності туристичного підприємства. *Можливості та розвиток сучасного туризму: світовий та національний досвід*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 16–17 жовт. 2014 р. Запоріжжя: ЗНТУ, 2014. С. 261–265. (0,22 д. а.)

33. Шелеметьєва Т. В. Особливості розробки стратегії розвитку туристичної галузі України. *Тиждень науки – 2016*: матеріали Щоріч. наук.-практ. конф. виклад., наук., молод. учен., аспір., студ. Запоріжжя: ЗНТУ, 2016. С. 309–311. (0,18 д. а.)

34. Шелеметьєва Т. В. Організація ефективної системи мотивації та оплати праці в туристичній індустрії. *Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 30–31 бер. 2017 р., Запоріжжя: Просвіта, 2017. Т. 1. С. 406–408. (0,18 д. а.)

35. Шелеметьєва Т. В. Комунікаційні процеси в системі управління підприємствами туріндустрії. *Тиждень науки – 2017*: матеріали Щоріч. наук.-практ. конф. виклад., наук., молод. учен., аспір., студ., 19–21 квіт. 2017 р., Запоріжжя: ЗНТУ, 2017. С. 1697–1698. (0,18 д. а.)

36. Шелеметьєва Т. В. Особливості, проблеми та зміст процесу стратегічного управління в туристичній галузі. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 26 жовтн. 2017 р. Полтава: ПНТУ ім. Юрія Кондратюка, 2017. С. 224–226. (0,18 д. а.)

37. Шелеметьєва Т. В. Специфіка управління розвитком туристичної галузі України. *Якість продукції як передумова підвищення ефективності економіки*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 4 лист. 2017 р. Київ: НУХТ, 2017. С. 44–49. (0,22 д. а.)

38. Шелеметьєва Т. В. Методологічні основи управління розвитком туризму. *Формування ефективних механізмів державного управління та менеджменту в умовах сучасної економіки: теорія і практика*: матеріали V Міжнар. наук.-практ. заоч. конф., 24 лист. 2017 р. Запоріжжя: КПУ, 2017. С. 150–153. (0,22 д. а.)

39. Шелеметьєва Т. В. Розвиток туристичної індустрії в сучасних умовах господарювання. *Перспективи інноваційного розвитку економіки: сучасні підходи та напрями*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17–18 лист. 2017 р. Ужгород: УНУ, 2017. С. 65–68. (0,22 д. а.)

40. Шелеметьєва Т. В. Механізм управління як невід'ємний елемент системи управління розвитком туризму. *Тенденції розвитку економіки у 2017 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 1–2 груд. 2017 р. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2017. С. 54–57. (0,18 д. а.)

41. Шелеметьєва Т. В. Соціальна роль туризму як об'єкта управління. *Сучасні тенденції в економіці та управлінні*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 грудня 2017 р. Запоріжжя: Східноукраїнський ін-т економіки та управління, 2017. С. 34–36. (0,14 д. а.)

42. Шелеметьєва Т. В. Розвиток туризму як фактор забезпечення ефективності економіки України. *Аналіз сучасних тенденцій забезпечення ефективності економіки країни*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 12–13 січня 2018 р. Київ: Київ. наук. економічний центр, 2018. С. 48–50. (0,22 д. а.)

43. Шелеметьєва Т. В. Позитивные и негативные факторы влияния на развитие туристической отрасли в стране и мире. *Наука и образование в современном мире*: материалы Междунар. науч.-практ. конф., 16 февр. 2018 г. Караганды: Академия “Болашак”, 2018. С. 354–357. (0,18 д. а.)

44. Шелеметьєва Т. В. Концептуальні підходи до формування механізму управління розвитком туристичної галузі. *Розвиток економіки та управління на світовому, державному та регіональному рівнях*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 бер. 2018 р. Київ: Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського, 2018. С. 44–48. (0,22 д. а.)

45. Шелеметьєва Т. В. Взаємозв'язки та зовнішній вплив в системі управління туризмом. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 19 квіт. 2018 р. Полтава: Полтавська державна аграрна академія, 2018. С. 201–203. (0,18 д. а.)

46. Шелеметьєва Т. В. Складники успішного управління розвитком туризм. *Економічний потенціал країни: наукові підходи та практика реалізації*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 4 травня 2018 р. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2018. С. 67–69. (0,18 д. а.)

47. Шелеметьєва Т. В. Структурно-логічна схема удосконалення управління розвитком туристичної галузі в Україні. *Тиждень науки – 2018*: матеріали Щоріч. наук.-практ. конф. виклад., наук., молод. учен., аспір., студ. Запоріжжя: ЗНТУ, 2018. С. 1982–1983. (0,18 д. а.)

48. Шелеметьєва Т. В. Ефективність функціонування системи управління в туризмі. *Сучасні проблеми менеджменту*: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф., 19 жовт. 2018 р. Київ: Нац. авіац. ун-т, 2018. С. 614–617. (0,14 д. а.)

49. Шелеметьєва Т. В. Стратегічне управління розвитком туризму приморських територій України на засадах стратегічного планування. *Міжнародний та національний досвід суспільно-географічного розвитку туристичної галузі в умовах євроінтеграції*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 17 жовт. 2018 р. Мукачево, 2018. С. 204–208. (0,18 д. а.)

50. Шелеметьєва Т. В. Проблеми розвитку внутрішнього туризму в Україні. *Тиждень науки – 2019*: матеріали Щоріч. наук.-практ. конф. виклад., наук., молод. учен., аспір., студ. Запоріжжя, ЗНТУ, 2019. С. 23–25. (0,18 д. а.)

51. Шелеметьєва Т. В. Системний підхід як основний компонент методології управління розвитком туризму. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес: світовий досвід та перспективи розвитку для України: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.*, 10 квітня 2019 р. Одеса, 2019. С. 141–143. (0,14 д. а.)

52. Шелеметьєва Т. В. Роль глобалізації в розвитку туризму. *Туризм XXI століття: глобальні виклики та цивілізаційні цінності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, 16 квіт. 2019 р. Пряшів, 2019. С. 98–100. (0,14 д. а.)

АНОТАЦІЯ

Шелеметьєва Т. В. Управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2019.

Досліджено діалектику сутності та надано визначення комплексної категорії “управління розвитком туризму”. Проаналізовано та узагальнено міжнародний досвід управління розвитком туризму провідних країн світу. Охарактеризовано компоненти методології управління розвитком туризму. Визначено особливості, значення державного регулювання й управління розвитком туризму в Україні та сформульовано їх основні концептуальні завдання. Ідентифіковано сучасні проблеми управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки. Розроблено концепцію багаторівневої системи управління розвитком туризму з урахуванням комунікаційних взаємозв’язків, яка забезпечить сталий розвиток туристичної галузі. Досліджено науково-теоретичні аспекти та узагальнено підходи до оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу країни (території) як складової забезпечення ефективного управління розвитком туризму. Проаналізовано сучасний стан і проблеми туризму в Україні та спрогнозовано перспективи його розвитку в умовах трансформації національної економіки. Розкрито сутність дефініції “трансформація” та виявлено вплив трансформаційних процесів у національній економіці на розвиток туризму в Україні. Обґрунтовано методичний підхід до використання практики стратегічного планування в системі управління розвитком туризму. Систематизовано підходи до формування принципів ефективного управління розвитком туризму в Україні. Запропоновано науково-методичні підходи до підвищення ефективності управління розвитком туризму в Україні. Досліджено підходи до використання дієвих інструментів процесу управління розвитком туризму в Україні. Сформовано пропозиції щодо вдосконалення системи управління розвитком туризму на основі використання соціально-економічного ефекту туризму.

Ключові слова: управління, національна економіка, туризм, трансформація, розвиток туризму, інструменти, підходи, моделі, стратегічне управління.

АННОТАЦИЯ

Шелеметьева Т. В. Управление развитием туризма в Украине в условиях трансформации национальной экономики. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Классический приватный университет, Запорожье, 2019.

Исследована диалектика сущности и дано определение комплексной категории “управление развитием туризма” как процесса разработки и принятия управленческих решений с помощью совокупности приемов и способов воздействия на социально-экономический и сложный полифункциональный общественный феномен, фактор общественного развития и неотъемлемый атрибут современных мировых глобализационных процессов с целью эффективного и комплексного использования имеющегося туристического и курортно-рекреационного потенциала страны, а также повышения уровня национальной экономики и реализации внешней политики государства.

Раскрыта сущность дефиниции “трансформация” и выявлено влияние трансформационных процессов в национальной экономике на развитие туризма. Сформулирован авторский подход к определению категории трансформация, а именно как объективно-субъективного процесса изменений, реализации, преодоления, преобразования и развития системы в целом, вызванных внутренними или внешними факторами или их комбинацией.

Проанализирован и обобщен международный опыт управления развитием туризма ведущих стран мира. На основании мировой практики охарактеризованы основные четыре модели управления сферой туризма: рыночная (“американская”), “централизованная” (административная), “европейская”, “смешанная” (“комбинированная”). Рыночную (“американскую”) модель управления сферой туризма охарактеризовано как политику вмешательства государства в дела бизнеса, который успешно развивается. “Централизованная” модель присуща странам, где туризм является одним из основных источников валютных поступлений. Представителями “европейской” модели управления являются развитые европейские государства. “Смешанная” (“комбинированная”) модель управления используется странами, которые признают туризм приоритетной отраслью национальной экономики с четким распределением обязанностей его регулирования на разных уровнях государственной власти.

Систематизированы подходы к формированию принципов эффективного управления развитием туризма в Украине. Охарактеризованы компоненты методологии управления развитием туризма: подход, парадигму, приоритеты, ориентиры, критерии, альтернативы, процедуры выбора, средства управления, ограничения. Обобщены научные подходы к управлению.

Определены особенности, значение государственного регулирования и управления развитием туризма в Украине и сформулированы их основные концептуальные задачи. На основе проведенной диагностики становления процесса государственного регулирования и управления развитием туризма в Украине

сформированы этапы реформирования центральных органов исполнительной власти в сфере туризма за годы независимости по настоящее время.

Исследованы современные проблемы управления развитием туризма в Украине в условиях трансформации национальной экономики. Отмечено, что многие проблемы развития туристической отрасли возникают из-за неопределенности и нескоординированности действий субъектов управления вследствие отсутствия системности. Разработана концепция многоуровневой системы управления развитием туризма с учетом коммуникационных взаимосвязей, которая обеспечит устойчивое развитие туристической отрасли Украины.

Исследованы научно-теоретические аспекты и обобщены подходы к оценке туристско-рекреационного потенциала страны как составляющей обеспечения эффективного управления развитием туризма. Обосновано, что без данных объективной оценки туристско-рекреационного потенциала возникают сложности с привлечением инвесторов, которые могут помочь в модернизации инфраструктуры туристической и курортно-рекреационной сферы.

Проанализированы современное состояние и проблемы туризма в Украине и обозначены перспективы его развития в условиях трансформации национальной экономики. Рассмотрены показатели объема и направлений туристических потоков, спроса и предложения туристических услуг, наличия туристических ресурсов. Исследована доля прямых поступлений от туристической сферы в ВВП Украины, характеристика влияния туризма на общую занятость населения страны. Охарактеризована специфика системы налогообложения туристического бизнеса в Украине и динамика экспорта-импорта туристических услуг Украины.

Обоснован методический подход к использованию практики стратегического планирования в системе управления развитием туризма. Отмечено, что важным направлением развития туристических регионов, городов является разработка и реализация программ, концепций, планов в данной области. Доказано, что для достижения стратегических и оперативных целей развития туризма в городах необходимо проводить анализ предпосылок развития. Предложены научно-методические подходы к повышению эффективности управления развитием туризма в Украине. Разработана адаптивная модель для управления развитием туризма в Украине на основе нейронного моделирования, которая определяет влияние факторов на прямой вклад туризма в ВВП Украины. Разработана модель факторов влияния на развитие туризма в Украине на основе когнитивного моделирования. Исследованы подходы к использованию эффективных инструментов процесса управления развитием туризма в Украине; особенности, значение и практика SWOT-анализа и PEST-анализа как инструментов управления развитием туризма в Украине. Сформированы предложения по совершенствованию системы управления развитием туризма.

Ключевые слова: управление, национальная экономика, туризм, трансформация, развитие туризма, инструменты, подходы, модели, стратегическое управление.

SUMMARY

Shelemetieva T. V. Management of tourism development in Ukraine in the conditions of transformation of national economy. – On the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree by specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2019.

The essence dialectic is investigated and definitions of the complex category “tourism development management” are given. The international experience of tourism development management of the leading countries of the world is analyzed and summarized. The components of the methodology of tourism development management are characterized. The features, importance of state regulation and management of tourism development in Ukraine are defined and their main conceptual tasks are formulated. Modern problems of management of tourism development in Ukraine in the conditions of transformation of national economy are identified. The concept of a multilevel tourism development management system with regard to communication interconnections has been developed, which will ensure the sustainable development of the tourism industry. The scientific-theoretical aspects are investigated and approaches to the estimation of tourist-recreational potential of the country (territory) as a component of ensuring effective management of tourism development are generalized. The peculiarities, current state, problems and prospects of tourism development in Ukraine in the conditions of transformation of the national economy are analyzed. The essence of the definition of “transformation” is revealed and the influence of transformation processes in the national economy on the development of tourism in Ukraine is revealed. The methodical approach to the use of strategic planning practice in the tourism development management system is substantiated. Approaches to the formation of principles of effective management of tourism development in Ukraine are systematized. Scientific and methodological approaches to improving the efficiency of tourism development management in Ukraine are proposed. Approaches to using effective tools of tourism development management process in Ukraine are explored. Suggestions for improvement of the tourism development management system based on the use of the socio-economic effect of tourism have been formed.

Key words: management, national economy, tourism, transformation, tourism development, tools, approaches, models, strategic management.

ШЕЛЕМЕТЬЄВА ТЕТЯНА ВЯЧЕСЛАВІВНА

**УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Підписано до друку 18.10.2019.

Формат 60×84/16. Папір офсетний. Цифровий друк. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,8. Наклад 150 пр. Зам. № 36-19А.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70б
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012